

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО КОМПЛЕКСНОЇ ДІАГНОСТИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ В РОБОТІ ЛОГОПЕДА

Зміст

Теоретична інформація:

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДІАГНОСТИЦІ	3
Моторна Сфера як Основа Інтелекту.....	6
Праксис та Гнозис (Рух та Сприйняття).....	8
ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗУМІННЯ МОВЛЕННЯ.....	9
ОСНОВИ ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ МОВЛЕННЯ	13
ЗВУКОВИМОВНА СТОРОНА МОВЛЕННЯ.....	17
ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ТА ЇХ ДІАГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	20
ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПРОВЕДЕННЯ ДІАГНОСТИКИ.....	22

Проби:

ПРОБА «СМУГА ПЕРЕШКОД».....	25
ПРОБА «ПІРАМІДКИ».....	29
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОБИ «ПІРАМІДКИ».....	33
КЛАСИФІКАЦІЇ ЗА РОЗМІРОМ.....	36
ДІАГНОСТИКА ОПЕРАЦІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗА КОЛЬОРОМ	39
ПРОБА «ГНОМИКИ»	41
ПРОБА «МУЗИКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ»	44
ПРОБА «ДІЄСЛІВНИЙ ПІДНОС»	48
БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДНОС	53
ПРОБА «УЗАГАЛЬНЕННЯ».....	58

ПРОБА «ФРУКТИ».....	60
ПРОБА «СЮРПРИЗИ»	63
ПРОБА «ТВАРИНИ»	66
ОБСТЕЖЕННЯ АРТИКУЛЯЦІЙНОГО ПРАКСИСУ ТА ПЕРИФЕРІЙНОГО МОВЛЕННЕВОГО АПАРАТУ	68
ОЦІНКА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	73
ОЦІНКИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	75
ПРОБИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ КОМУНІКАЦІЇ.....	78
ПРОБА «ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ»	80

Метою цих рекомендацій є окреслення ключових аспектів, які мають бути враховані логопедом під час проведення комплексної діагностики, з особливим фокусом на **когнітивній сфері** дитини.

I. Загальні принципи комплексної діагностики

- 1. Інтегративний характер мовлення:** Мовлення є інтегративною функцією. Це **результат діяльності багатьох неврологічних та психічних процесів**. Порушення мовлення можуть бути наслідком багатьох проблем, тоді як особливості розвитку мовленнєвої функції можуть вказувати на те чи інше порушення розвитку.
- 2. Обов'язок направлення до фахівців:** Логопед зобов'язаний скерувати батьків у потрібну сторону, до необхідних фахівців. Це важливо, оскільки більшість батьків спочатку помічають лише порушення мовленнєвого розвитку, а інших розладів бояться або не наважуються звертатися до відповідних спеціалістів.
- 3. Межі компетенції:** Логопед не повинен діагностувати неврологічні та психіатричні захворювання. Необхідно володіти інформацією настільки, щоб **вміти бачити наявність цих проблем та дати рекомендацію** про відвідування лікаря.
- 4. Початок процесу:** З моменту початку ознайомлення з діагностичними підходами, запускається процес "загального занурення у світ діагностики".

II. Когнітивна сфера розвитку як об'єкт діагностики

- 1. Визначення когнітивної сфери:** Когнітивна сфера пов'язана з **пізнавальною діяльністю** людини і включає всі психічні функції. Вона допомагає нам навчатися та застосовувати отримані знання і вміння. Когнітивна сфера є **основою мовлення**. Важливо пам'ятати, що когнітивна сфера — це не тільки інтелект.
- 2. Взаємозв'язок мовлення та пізнання:** Мовлення є і **результатом**, і **засобом** пізнавальної діяльності. Дитина, пізнаючи світ за допомогою сприйняття, пам'яті, мислення та уваги, навчається розумінню мовлення та його породженню. Водночас, мовлення допомагає запам'ятовувати, розмірковувати (здійснювати розумові операції) та зосереджувати увагу.

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДІАГНОСТИЦІ

На діагностиці слід звертати увагу на такі характеристики психічних процесів:

1. Пам'ять

Пам'ять включає такі процеси: **запам'ятовування, зберігання, впізнавання, відтворення, забування.**

- **Діагностичний акцент:** На діагностиці особливий акцент робиться на **слухомовленнєвій пам'яті.**
- **Основний інтерес:** Найбільшою мірою нас цікавить саме **обсяг пам'яті.** Просте запам'ятовування інформації слухової модальності дає більше уявлення про мовленнєве порушення.

2. Увага

Увага – це **зосередженість на чомусь.**

- **Характеристики для діагностики:** Її **концентрація, обсяг, розподіл, стійкість, переключення.**
- **Клінічні аспекти:** Розлад уваги може бути симптомом неврологічних або психічних захворювань. У деяких випадках дефіцит уваги може виглядати як нерозуміння мовлення або зниження інтелекту.

3. Сприйняття

Сприйняття – це **чуттєве відображення дійсності у свідомості.** Воно інтерпретує та обробляє сигнали зовнішнього середовища через різні сенсорні системи.

- **Види сприйняття:** Сприйняття може бути **слухове, зорове, тактильне.**
- **Спеціальні аспекти для діагностики:** **Соматогнозис** (сприйняття схеми власного тіла) та **сприйняття простору.**
- **Рівні сприйняття (які виділяють деякі фахівці):** виявлення, розрізнення, ідентифікація та впізнання.
 - Виявлення та розрізнення звукового стимулу належить до гнозису, який локалізується у вторинних полях.
 - Ідентифікація та впізнання є більш складними психічними процесами, що локализуються у третинних полях.
- **Порушення:** Порушення сприйняття пов'язане із **сенсорною дезінтеграцією**, яка може виступати як самостійним порушенням, так і бути у структурі чогось іншого.

4. Мислення

Мислення – це **вища ступінь пізнання світу людиною**. Мислення є **засобом вирішення завдань**. Воно, як і мовлення, є результатом усіх вищеперелічених психічних функцій.

- **Зв'язок з інтелектом:** Зазвичай саме за рівнем розвитку мислення роблять висновок про інтелект.
- **Види мислення та їх приблизна відповідність віку:** Діагностуючи дитину, фахівець повинен пам'ятати про види мислення та їхнє вікове співвідношення:
 - **Наочно-дійове** (1–3 роки).
 - **Наочно-образне** (4–7 років).
 - **Словесно-логічне** (11 років і старше).
- **Мисленнєві операції, які перевіряє діагност:**
 - аналіз та синтез;
 - операція класифікації;
 - операція ідентифікації;
 - механізм упереджувального синтезу;
 - узагальнення;
 - порівняння;
 - конкретизація.
- **Значення для мовлення:** Саме ці операції лежать в основі оволодіння мовленням.

Мовленнєва функція складається з двох процесів: мовленнєвого сприйняття та мовленнєвого породження.

1. Компоненти мовленнєвої функції, що підлягають оцінці:

- Фонетичний (звуковимовою).
- Фонематичний (диференціація звуків мовлення).
- Семантичний (лексика).
- Синтаксичний (зв'язок слів у реченні).
- Морфологічний (граматична сторона мовлення).
- Просодичний (супрасегментні засоби мови).

2. Уточнення термінології:

- Сегментні одиниці — це ті, що вишиковуються в ряд (звуки, склади, слова).
- Супрасегментні одиниці — це ті, які «надаються» на них (гучність, висота, тембр тощо).

3. Застереження щодо діагностичних висновків: Не рекомендується використовувати висновки про ЗНМ (ОНР) та ЗПРМ (ЗПРР), оскільки ці висновки вважаються неінформативними та такими, що не відображають механізм порушення.

Моторна Сфера як Основа Інтелекту

1. Значення руху: Моторний розвиток є основою інтелектуального розвитку. Рух є запорукою гармонійного розвитку.
2. Сенсорні стимули: Людина, що сидить на одному місці, не отримує нових сенсорних стимулів, без яких немає чого обробляти, а отже, немає досвіду і знань.
3. Компенсаторні можливості: Незважаючи на те, що ЦНС має прекрасні компенсаторні можливості (і моторна дискоординація не обов'язково означає когнітивне зниження), моторній сфері слід надавати великого значення.

V. Ієрархія Організації Рухів (За Бернштейном)

Важливо розуміти, що організація рухів має ієрархічну структуру. Для виконання руху на більш високому рівні підключаються всі нижчі.

Рівень	Назва	Характеристика	Прояв порушення
A	Рівень тону	Найдавніший за філогенезом, лежить глибоко в підкірці. (Наприклад, мимовільне тремтіння, утримання пози).	Гіпо- або гіпертонус м'язів (наприклад, дизартрія).
B	Рівень синергії	Працює за рахунок пропріоцепції, не вимагає навколишнього простору (потягування, міміка).	Бідність міміки, дискоординація рухів, соматодиспраксія.
C	Рівень просторового поля	Включає опору на слух, зір, дотик для інформації про зовнішній простір (біг, стрибки, повзання).	Дитина врізається в усе, не може оцінити поле перед собою, важко засвоює просторові відносини.
D	Рівень предметних дій (Праксис)	Дозволяє цілеспрямовано маніпулювати предметами (побутові навички). Участь кори головного мозку починається з цього рівня.	Сенсорно-пов'язана диспраксія (труднощі початку, утримання, переключення та завершення моторної програми).
E	Рівень інтелектуальних рухових актів	Найвищий рівень , притаманний лише людині (письмо, читання, усне мовлення). Рухи обумовлені метою, змістом думки, сенсом.	Зниження інтелекту, порушення комунікації, сенсорна та моторна алалія (як порушення засвоєння системи мови, а не складової структури слова).

Праксис та Гнозис (Рух та Сприйняття)

1. Праксис: Рухи рівня D називають праксисом. Він поділяється на:

- Загальний праксис: Найпростіший, відповідає за рухи тіла, рук і ніг.
- Кистьовий і пальцевий.
- Оральний праксис: Уміння цілеспрямовано дути, цокати язиком, надувати щоки тощо.
- Артикуляційний праксис: Здатність вимовляти звуки мовлення та їх серії.

2. Типи праксису за механізмом:

- Аферентний (кінестетичний): Здатність прийняти позу або вимовити ізольований звук. Головними є аферентації від власного тіла.
- Еферентний (кінетичний): Ґрунтується на здатності переключатися з пози на позу.

3. Зв'язок Праксис-Гнозис: Праксис тісно пов'язаний з гнозисом (сприйняттям та диференціацією сенсорного відчуття). Щоб здійснити рух, необхідно отримати та обробити сигнали від вестибулярної, тактильної, пропріоцептивної, зорової та слухової систем. Праксис і гнозис дуже часто порушуються разом.

Комплексна діагностика, що враховує когнітивну, моторну та мовленнєву сфери, дозволяє логопеду не просто "замінити верхній шар крему" (коригувати зовнішні мовленнєві порушення), а знайти причину в "глибоких шарах торта", оскільки мовленнєва функція не може порушуватися ізольовано, за винятком анатомічних особливостей мовленнєвого апарату.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗУМІННЯ МОВЛЕННЯ

1. **Визначення:** Розуміння мовлення — це процес **перетворення акустичного сигналу на смисловий**.
2. **Суть процесу:** Це здатність **надати сенс** почутому.
3. **Що НЕ є розумінням мовлення:** Це не просто здатність правильно почути.

II. Етапи та механізми розуміння мовлення

Розуміння мовлення є багатоетапним процесом, хоча важко стверджувати, що етапи завжди сліднують саме у зазначеній послідовності, кожен з них обов'язково проходить.

1. Умовні етапи перетворення акустичного сигналу:

- **Сприйняття акустичного сигналу:** Перетворення фізичного подразника слухових рецепторів в електрохімічні сигнали, які передаються нейронними зв'язками.
 - *Деталізація:* Слухове сприйняття є **сукцесивним процесом** (розтягнутим у часі). Сигнал надходить і обробляється порціями.
- **Фонематичний аналіз:** Включає розрізнення сегментних і супraseгментних одиниць (звуків та просодики).
- **Морфологічний аналіз:** Розпізнавання основної смислової частини слова та інших частин, що розрізняють сенс (префіксів та суфіксів).
- **Синтаксичний аналіз:** Встановлення зв'язків між словами, їхніх відношень.
- **Семантичний аналіз:** Порівняння з еталоном з минулого досвіду, надання сенсу.
- **Підключення особистісного (емоційного) компонента:** Формування власного ставлення до висловлювання. Одна й та сама фраза може бути по-різному зрозуміла різними людьми, або однією й тією ж людиною у різному настрої.

2. Нейрофізіологічні та когнітивні механізми:

- Акустичний сигнал перетворюється на **електрохімічний імпульс** і починає передаватися периферичною частиною нервової системи.

- **Диференціація сигналу** (наприклад, що слово «обід» складається зі звуків) відбувається у вторинних полях кори головного мозку (ГМ).
- **Надання сенсу** сигналу відбувається у третинних полях, за участі мисленнєвих процесів та у взаємозв'язку з іншими сигналами.
- Розуміння речення вимагає ідентифікації елементів (наприклад, до кого відноситься слово «наш») та співвіднесення абстрактних понять (наприклад, «п'ятсот» із числом та кількістю), а також розуміння контексту (наприклад, що ціна стосується обіду, а не ресторану).
- **Імовірнісне прогнозування:** Це процес, коли людина може спрогнозувати закінчення слова, фрази чи тексту, перш ніж мовець закінчить його промовляти. Цьому сприяють досвід та рівень розвитку **вищих психічних функцій (ВПФ)**.

III. Рівні розвитку розуміння мовлення в онтогенезі

У процесі розвитку дитини можна виділити наступні рівні розуміння мовлення:

1. **Нульовий:** Дитина або взагалі не розуміє мовлення, або реагує лише на своє ім'я.
 2. **Ситуативний:** Дитина може показати предмети побуту, частини тіла, імена рідних. При цьому зміна формулювання одного й того ж питання призводить до нерозуміння.
 3. **Номінативний:** Дитина знає назви предметів, але не розуміє дієслова, прикметники та питання непрямих відмінків.
 4. **Предикативний:** Дитина приблизно в однаковому обсязі розуміє іменники, дієслова та прикметники, розуміє питання непрямих відмінків, але не розрізняє граматичні форми слів.
 5. **Розчленований рівень:** Дитина розрізняє зміни значень, які вносяться різними частинами слова (наприклад, *наступай, переступай*).
- **Рекомендація для фахівців:** Якщо у характеристиці дитини вказати рівень розуміння мовлення, це допоможе іншому спеціалісту краще побачити картину її розвитку.

IV. Порушення розуміння мовлення та діагностичні аспекти

1. **Типи порушень:** Розуміння мовлення може бути порушене **первинно та вторинно**. Ефективність діагностики полягає в тому, щоб за симптомами розгледіти саме порушення.

2. Причини порушення (у глобальному сенсі):

- **Зниження слуху:** Немовленнєвій дитині зі зниженим рівнем розуміння мовлення, як правило, необхідно зробити аудіограму.
 - *Рекомендація:* У цьому випадку батькам рекомендується звернутися до сурдопедагога.
- **Порушення слухового гнозису (фонематичного сприйняття):** Часто супроводжується зниженням слухомовленнєвої пам'яті. Наприклад, дитина може запам'ятати лише кінець інструкції («Синього ведмедика поклади на стіл»).
- *(У джерелах згадується друге та третє порушення, які є "чисто логопедичними", але третє порушення не описане у переліку).*

3. Принципи корекційної роботи:

- У маршруті корекції необхідно вказувати **основне порушення**.
- Основному порушенню має приділятися приблизно **70–80% часу**.
- Якщо діагностовано ЗНМ (загальне недорозвинення мовлення) і корекція займається розвитком усіх компонентів мовлення, це є більше розвивальним, аніж корекційним заняттям.

Додаткове зауваження: Диференціація слухового сигналу відбувається у вторинних полях кори головного мозку.

Підхід до класифікації порушень мовлення постійно розвивається. Хоча класична логопедія створила багато неймовірних теорій, методів та висновків, світ розвивається, і логопедія — також.

- У класичній логопедії порушення, що стосуються нерозуміння мовлення, часто називали б **сенсорною алалією** і працювали б над розвитком фонематичного сприйняття.
- У сучасній практиці трапляються діти, які мають чисту звуковимову і не мають порушень фонематичного сприйняття, але **не розуміють мовлення**.
- **Якщо у дитини є порушення комунікації, то розуміння мовлення завжди ставиться під сумнів.**

Розуміння цієї інформації є важливим, оскільки лише її усвідомлення допоможе працювати у правильному напрямку.

2. Правила дослідження розуміння мовлення

Діагност, досліджуючи розуміння мовлення, повинен дотримуватися наступних правил:

- **Виключення ситуативних підказок:** Не повинно бути ситуативних підказок, наприклад, коли інструкція «Підійди до дверей» супроводжується жестом, що вказує на них.
- **Виключення позиційних підказок:** Положення предметів не повинно бути підказкою. Якщо ви попросили дитину взяти коло, воно не повинно лежати найближче або бути єдиним предметом на столі.
- **Уникнення підказок, що впливають із властивостей предмета:** Сам предмет не повинен підказувати дію. Наприклад, якщо ви дали м'яч, дієслово «кидай» може не показати **реальної картини розуміння**, оскільки це частотна дія, яку зазвичай виконують із м'ячем. Краще використовувати менш частотні інструкції, як-от «**коти**» або «**крути**».
- **Забезпечення коротких інструкцій:** Інструкції повинні бути **короткими**. Це необхідно для того, щоб виключити ймовірність того, що дитина не запам'ятала інструкцію або не втримала увагу на час усієї інструкції.

ОСНОВИ ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ МОВЛЕННЯ

Активне мовлення розглядається з позиції граматичної будови, яка складається з двох ключових компонентів: морфологічного та синтаксичного.

1. Морфологічний компонент

- Складає **парадигми слів**.
- Парадигми об'єднують слова в групи, демонструючи їх зміни за відмінками, родами та числами.
- *Умовне пояснення:* Парадигма — це все, що можна написати стовпчиком або у вигляді таблиці (наприклад, гуляти, гуляю, гуляємо, гуляє).

2. Синтаксичний компонент

- Складається із **синтагм**.
- Синтагма визначає **лінійний зв'язок** слів у реченні.
- *Умовне пояснення:* Синтагма — це все, що хочеться написати в рядок (наприклад, пора гуляти, хочу гуляти, треба гуляти).

3. Взаємозв'язок: Одне і те ж слово може перебувати як у синтагматичних, так і в парадигматичних відносинах. У практиці ці відносини не можна відокремити. Щоб сказати «білі хмари», дитина має вибрати відповідний елемент («білі») з парадигми категорії роду та числа («білий, біла, біле, білі»), що відповідає синтагматичним відносинам зі словом «хмари».

4. Порухення граматичної будови мовлення свідчать про порушення **парадигмально-синтагматичних відносин**.

2. Прояви порушень парадигматичних та синтагматичних відносин

Порушення цих механізмів проявляються у мовленні наступним чином:

• Порушення парадигматичних відносин (вибір):

- Дитина не може **вибрати** «це чи це».

- Наприклад, дивлячись на предмет (склянку), дитина підбирає відповідне слово з парадигми назв посуду: *стакан, бокал, чашка, кружка, кувшин*.

- **Порушення синтагматичних зв'язків (узгодження):**

- Дитина не може з'єднати/узгодити «це і це».
- Наприклад, «Я бачити коза». У цьому випадку мовець правильно підібрав слова з їхніх парадигм, але не зміг побудувати правильні синтагматичні зв'язки та не врахував вплив слів одне на одне.

3. Принципи діагностики та корекційної роботи

Розуміння механізму побудови висловлювання є ключовим для планування правильної корекційної роботи.

1. Важливість наукової термінології: Використання наукової, правильної мови робить характеристики доступними не лише для логопедів, але й для лікарів.

2. Граматика та вищі психічні функції: Граматика є дуже абстрактною і вимагає злагодженої роботи вищих психічних функцій.

3. Перевірка основи процесів: Граматика ґрунтується на більш конкретних речах. Діагност зобов'язаний при виявленні не засвоєння граматичних норм мови перевірити основу цих процесів, щоб уникнути помилок у корекції («будувати будинок з даху»).

- Наприклад, для формування граматичних форм числа необхідна сформованість понять «**один-багато**».
- Щоб змінювати слова за родами, дитина має спочатку навчитися **диференціювати хлопчика і дівчинку**.
- Категорія часу (минулий, теперішній, майбутній) вимагає сформованості **часових уявлень**.

4. Диференціація причин: Завдання діагноста — не просто почути наявність чи відсутність помилок у граматиці, а зрозуміти їхню причину.

- Залежно від причини, на корекційну роботу з цим аспектом може виділятися або **20% часу, або 80%**.

4. Диференціальна діагностика: Механізми, що маскують порушення граматики

«Порушення граматичної будови мовлення» — це симптом, за яким можуть ховатися різні механізми порушень. Справжнє незасвоєння морфологічних і синтаксичних норм мови (істинне незасвоєння) є конкретним порушенням, пов'язаним зі зниженням когнітивних функцій.

Слід виключити інші порушення, що можуть виглядати як незасвоєння граматичних норм:

1. **Порушення внаслідок порушення фонематичного сприйняття:** Дитина не чує різниці між словами, наприклад, «красивый – красивые».
2. **Порушення внаслідок труднощів моторного перемикавання:** Дитина вивчила моторну програму артикуляційного праксису, наприклад, «собака», і не може переключитися на моторну програму «собаку». (Слід згадати роботу логопеда з відпрацювання складової структури слова).
3. **Порушення внаслідок патологічного тону:** У дитини з усередненою вимовою голосних звуків, що «коза», що «козу» звучатиме однаково. Це не означає, що дитина не засвоює граматику.
4. **Порушення через недостатність мовленнєвого видиху:** Дитині не вистачає мовленнєвого видиху, щоб вимовити закінчення слова.

Важливо: Необхідно уникати ситуацій, коли логопед намагається навчити дитину утворювати назви професій за допомогою суфікса *-щик-*, пояснюючи це порушенням граматичної будови мовлення, якщо основною причиною є, наприклад, недостатність мовленнєвого видиху.

Висновок: Порушення може бути поєднаним (агнозія та диспраксія у вторинних полях, а також істинне незасвоєння морфології та синтаксису рідної мови у третинних полях). «Незасвоєння граматики рідної мови» або «незасвоєння морфологічних і синтаксичних норм мови» є конкретним порушенням, пов'язаним зі зниженням когнітивних функцій, що відображається на мовленні як найбільш складній психічній функції.

Метафора для розуміння: Якщо порушення граматики — це несправний будинок, то істинне незасвоєння парадигматично-синтагматичних зв'язків схоже на те, що архітектор забув, як правильно поєднувати балки та цеглини (когнітивна проблема). Натомість порушення внаслідок фонематичного сприйняття схоже на те, що будівельник просто не чує команд, які елементи слід використовувати (сенсорна проблема), а порушення через патологічний тонус — це

коли будівельник не має фізичної сили, щоб докласти останню цеглину (моторна/фізична проблема). Діагност повинен точно визначити, чи це проблема дизайну (когнітивна), чи проблема сприйняття (сенсорна), чи проблема виконання (моторна), щоб розпочати ремонт з потрібного кінця.

ЗВУКОВИМОВНА СТОРОНА МОВЛЕННЯ дитини включає:

1. Звуковимовну сторону мовлення (звуковимову та просодику).
2. Складову структуру слова.

1. Моторна складова мовленнєвої діяльності

Моторна складова мовленнєвої діяльності проявляється як звуковимова та складова структура слова.

- **Звуковимова** забезпечується **аферентним артикуляційним праксисом**. Аферентний артикуляційний праксис визначається як здатність вимовити ізольований звук.
- **Складова структура слова** забезпечується **еферентним артикуляційним праксисом**. Еферентний артикуляційний праксис — це здатність вимовити серію звуків, тобто переключитися з однієї артикуляційної пози на іншу.

2. Норми появи звуків у мовленні (Усереднені показники)

Наступні показники є усередненими, базуються на особистому досвіді фахівців і не суперечать жодному адекватному підручнику:

- **На першому році життя:** /м/, /м'/, /н/, /н'/, /п/, /п'/, /б/, /б'/, /к/, /к'/, /г/, /г'/.
- **До 2 років:** /д/, /д'/, /т/, /т'/, /в/, /в'/, /ф/, /ф'/.
- **До 3 років:** /ль/, /й/.
- **До 3,5 років:** /с/, /сь/, /з/, /зь/, /ц/.
- **До 4,5 років:** /ш/, /ж/, /щ/, /ч/.
- **До 5,5 років:** /л/, /р/.
- **До 6 років:** /рь/.

3. Порушення звуковимови та їхня діагностика

Порушення звуковимови можуть проявлятися як:

- Пропуск звуків.
- Спотворення.
- Заміни.
- Змішування.

Існують специфічні назви порушень, як-от **каппацизм, гаммацизм, хітизм, сигматизм, ламбдацизм, ротацизм**. Про деякі порушення фахівці можуть просто писати: «порушення вимови губно-губних звуків».

Важливість діагностичної термінології:

- Від того, як саме порушений звук, часто залежить підсумковий висновок.
- Якщо ви використовуєте термін «**парасигматизм**», це може вказувати на **порушення фонематичного сприйняття**.
- Якщо ви пишете «**міжзубний сигматизм**», це, скоріше за все, свідчить про **порушення тону або прикусу**.

4. Аналіз складової структури слова

Формування: Складова структура слова формується повністю до **3 років**.

Допустимі помилки: Після 3 років помилки допустимі лише у словах **складної складової структури** та **нечастих у оточенні дитини** (наприклад, *наспортистка, квартиросъемщик*).

У діагностиці, як правило, не вказується, який саме тип складової структури порушений за А.К. Марковою, але **дуже бажано вказувати, якого роду помилки допускає дитина**.

Види порушень складової структури:

1. Порушення кількості складів:

- **Пропуск складу** (пропуск голосного звука — це те саме, що і пропуск складу, оскільки голосний є складоутворювальним звуком).

- **Збільшення кількості складів** за рахунок додавання голосного звука у збігу приголосних. Це розглядається як спрощення складової структури, оскільки простий відкритий склад легше вимовити, ніж склад зі збігом.

2. **Порушення послідовності складів** (перестановки).

3. **Спотворення складової структури:**

- Спрощення збігів шляхом відсікання приголосного звука (наприклад, «тул» замість «стул»).

Діагностична увага (Складова структура vs. Звуковимова):

Вкрай важливо в діагностиці зрозуміти не симптом, а механізм порушення. Наприклад, чи сказала дитина «тул» замість «стул» тому, що не вимовляє звук /с/, чи тому, що спрощує складову структуру?

Визначення механізму: Визначення відбувається у процесі **комплексної діагностики**. Необхідно відстежувати вимову цього звука в інших позиціях, а також перевірити, чи спрощує дитина складову структуру з іншим звуконаповненням.

5. **Порушення просодичної сторони мовлення**

Просодична сторона мовлення також є частиною звучущої мови. Порушення просодичної сторони мовлення частіше зустрічається при **різних видах дизартрії**.

Характеристики порушень просодики:

- **Мовленнєве дихання:** недостатньо довгий мовленнєвий видих або мовлення на вдиху.
- **Висота голосу:** слабка вираженість або відсутність голосових модуляцій (дитина не може довільно змінювати висоту тону).
- **Сила голосу:** голос може бути слабким і тихим.
- **Тембр голосу:** може бути глухим, назалізованим, хриплим, монотонним, гортанним, напруженим, переривчастим тощо. Зміни тембру також можуть свідчити про утворення на голосових зв'язках.

Загальна характеристика мовлення при порушенні просодики (особливо при дизартрії): Мовлення може характеризуватися **монотонністю, невиразністю, порушенням плавності та утрудненнями у передачі інтонації**.

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ТА ЇХ ДІАГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

1. Особливості комунікації Ці особливості найчастіше проявляються у порушенні очного та тактильного контакту.

- Дитина може не фіксувати погляд на людині, водночас **може довго гратися з предметами**.
- Може не дозволяти до себе доторкнутися або взяти за руку.
- Мова в цій ситуації може бути відсутня, або можуть бути розгорнуті фрази, які **ненаправлені на співрозмовника**.
- Часто така мова представлена **відтермінованими ехолаліями**.
- *Діагностичне значення:* Така форма поведінки значною мірою характеризує **розлади аутистичного спектра (РАС)**, а також є характерною для такого порушення, як **дитяча депресія**.

2. «Польова поведінка» Головна причина такої поведінки — **дефіцит уваги**.

- Дитина **не затримує тривало увагу** ні на людях, ні на будь-яких предметах.
- *Діагностичне значення:* Це може характеризувати **Синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ)**, хоча не обов'язково. Також така поведінка часто є проявом **сенсорної дезінтеграції**.

3. Підвищена активність Підвищена активність означає, що дитина «ні хвилини не сидить на місці».

- *Діагностичне значення:* Це може бути симптомом СДУГ, але частіше вказує на **неврологічні проблеми**, зокрема порушення обробки сенсорної інформації.

4. Підвищена стомлюваність Цей стан є зворотною стороною медалі порівняно з підвищеною активністю.

- Вже через 15 хвилин заняття дитина «розпливається як желе».
- Дитина **не може тримати позу**, мова сповільнюється і стає менш розбірливою.
- *Діагностичне значення:* Такий стан характерний для дітей із **дизартрією** та **стовбуровими порушеннями**.

5. Підвищена тривожність У цій ситуації дитина, як правило, не відпускає маму, або дивиться в її бік після кожного руху, **ніби шукаючи схвалення**. (Зауваження: те, що дитина не відпускає маму, є нормою до 3 років).

- *Діагностичне значення:* Причини підвищеної тривожності переважно психологічні:

- **Патологічний симбіоз** матері та дитини.
- Особливості стосунків у сім'ї, як між її членами, так і по відношенню до дитини.
- Так звана **педагогічна занедбаність**, яка включає й **гіперопіку**.
- Психологічний стан самої матері, який часто відображається на дитині.

6. Відсутність меж «дитина-дорослий» Це вважається психологічною проблемою.

- *Причини:* **«Вільне виховання»** або **гіперопіка**. Також причиною може бути ситуація, коли сама мати не має психологічних кордонів.

7. «Дивацтва» у поведінці Цей пункт названо спрощено, оскільки логопед може помічати незвичайні прояви, але **не завжди може їх ідентифікувати**.

8. Стереотипії Це повторювані, однотипні, нав'язливі рухи.

- Сюди також належать **«крильця» (специфічні помахування руками)** та виставлення іграшок у ряд.
- *Діагностичне значення:* Така поведінка характерна для дітей із **РАС**.

9. «Розірваність мислення» Хоча це не відноситься безпосередньо до поведінки, це важлива особливість, яку можна помітити.

- *Прояв:* Дитина починає фразу про одне, а закінчує про інше; **говорить беззв'язно і не по темі** (при цьому може вести діалог).
- *Діагностичне значення:* Така ситуація може вказувати на **шизотипічний розлад**.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПРОВЕДЕННЯ ДІАГНОСТИКИ

Ці правила є загальними. З цього блоку ми розпочинаємо детальний розбір кожної діагностичної проби, показуючи, як завдання можна адаптувати під рівень розвитку дитини, як його ускладнити або спростити, і чим можна замінити матеріал.

1. Вимоги до зовнішнього вигляду спеціаліста та безпека

1. **Охайність та одяг.** Діагност обов'язково повинен бути **чистим та охайним**. Одяг не має бути **строкатим або з дрібним малюнком**.

2. **Макіяж.** Дуже бажаний макіяж. Це потрібно не стільки для природної краси, скільки для **виразності рис обличчя**, які повинні привернути увагу дитини. Якщо очі та губи виділені, це допоможе дитині **зосередити увагу**, особливо тим дітям, для яких обличчя може бути хаосом, викликаним особливостями їхнього порушення.

3. **Обмеження у макіяжі.** Риси мають бути **виділені, а не розмальовані**. **Неприпустимі яскраві тіні, величезні стрілки, а також червона помада**. Червона помада допустима лише під час корекції, коли ви знаєте, що це не налякає дитину і не введе її в афект.

4. **Аромати.** Туалетної води на діагностиці **не повинно бути**. Дитину з порушенням модуляторності сенсорних відчуттів це може вибити з колії.

5. **Прикраси та безпека.** **Бережіть вуха.** Довгі сережки, ланцюжки, навушники, що висять на шиї, є "ворогами", оскільки деякі діти дуже люблять їх тягнути.

6. **Готовність.** Хоча зазначені вище пункти (про аромати та прикраси) впливають на адаптацію, поведінку та увагу дуже невеликої кількості дітей, необхідно **завжди бути наготові**, оскільки часто ми не знаємо, коли прийде така дитина.

2. Взаємодія з дитиною та супроводжуючими дорослими

1. **Дистанція та рівень очей.** Вперше побачивши дитину, **дотримуйтесь дистанції**. Присядьте, щоб ваші очі були **на рівні очей дитини**.

2. **Початок контакту.** Протягніть руку, але **не торкайтесь**, доки дитина не простягне руку вам у відповідь.

3. **Тон голосу.** Говоріть **спокійним, впевненим та доброзичливим** голосом.

4. **Присутність батьків.** Діагностика завжди повинна бути у присутності батьків!. Не наполягайте, щоб дитина йшла з вами без близького дорослого, і тим більше **не просіть батьків вийти**.

5. **Обмеження щодо супроводу.** Небажано проводити діагностику, якщо з дитиною прийшла бабуся або няня. Іноді те, що ви говорите про дитину, не збігається з очікуваним. Бабуся, няня або тітка передадуть ваші слова **через призму свого бачення**.

6. **Обговорення дитини.** Не обговорюйте дитину в її присутності, навіть якщо вам здається, що вона не зрозуміє. Дитина може залишитися з другим батьком, або їй слід дати щось цікаве для **самостійної гри** в іншому кінці кімнати.

3. Організація роботи та матеріали

1. **Матеріал.** Матеріал, з яким ви працюєте, має бути **якісним, яскравим та НАДІЙНИМ**. Не варто використовувати дорогі іграшки, які дитина може зламати вже на першій діагностиці.

2. **Харчові обмеження та алергії.** Пам'ятайте, що існує категорія дітей з особливостями здоров'я: **алергіями, непереносимостями, целіакією**. Не слід пропонувати **тісто**, яке дитина може взяти до рота.

3. **Порядок завдань.** Починайте з **найбільш основних завдань**, оскільки ви не знаєте, як швидко дитина може втомитися.

4. **Залучення.** Майте щось **особливо цікаве** на випадок, якщо дитину буде важко залучити.

5. **Сенсорні матеріали.** Сипучий матеріал та воду пропонуйте **ближче до кінця**, оскільки деякі діти можуть «залипнути» на них.

6. **Фіксація даних.** Дуже бажано вести відео- та аудіозаписи. Це має дві важливі причини:

- По-перше, це убезпечить вас від **необґрунтованих звинувачень**.
- По-друге, ви зможете **переглянути запис** і помітити те, що пропустили під час діагностики.

4. Методологічні принципи

1. **Перевірка навичок.** Той самий навик необхідно перевірити **як мінімум на двох пробах**.

2. **Початкове виконання.** Спочатку будь-яка проба виконується у **чистому вигляді, без підказок** — як вербальних, так і невербальних.

3. **Навчальний експеримент.** Якщо дитина не впоралася, **обов'язково має проводитися навчальний експеримент.**

4. **Приховані проблеми.** Не варто покладатися на слова батьків, які стверджують, що їм потрібно лише "букву Рє поставити", оскільки дуже часто за цим **ховається багато проблем**, які не приймаються батьками або не виявлені іншими спеціалістами.

ПРОБА «СМУГА ПЕРЕШКОД»

I. Загальна мета проби

Головна мета цієї проби полягає у перевірці **рівня розвитку загального праксису та зорово-моторної координації**.

II. Організація та початок проби

Проба, як правило, починається біля входу до кабінету.

Важливий момент: Якщо дитина оминає смугу перешкод, це не є проблемою. До рухових проб можна приступати в той момент, коли ви бачите, що дитині необхідна зміна виду діяльності. Не слід плутати ситуацію, коли дитина просто не захотіла йти по слідах (вона їх обійде), із ситуацією, коли вона йде навпростець, змітаючи все на своєму шляху.

III. Етапи «Смуги перешкод» та можливі спостереження

1. Сліди («Наступай»)

Складові та інструкція:

- На підлозі має бути розташовано **не менше 8 слідків**.
- Слідки мають бути розташовані під крок дитини. Це вимагає знання віку дитини.
- Інструкція для дитини: **«Наступай»**.
- **Підтримка:** Бажано, щоб дитина йшла без підтримки. Але оскільки це часто перше завдання, можливий варіант, коли дитина йде за руку з мамою.

Можливі варіанти спостережень:

- **Порушення зорово-моторної координації:** Дитина зосереджена, дивиться на підлогу, але все одно неточно потрапляє на сліди.

- **Порушення оцінки нижнього поля зору/Афективний розлад:** Дитина йде, змітаючи все на своєму шляху (не обходить перешкоди, а йде напролом). Це може наводити на думку про якийсь афективний розлад, оскільки дитина не оцінює нижнє поле зору.

2. Переступання перешкод

Складові та інструкція:

- Перешкоди, які необхідно переступати.
- Висота перешкод: близько **20 см**.
- Кількість перешкод: **не менше 4 штук**, щоб виключити випадковість.
- Інструкції, які можуть перевіряти розуміння мови на розчленованому рівні: **«Наступай», «Переступай»**.

Можливі варіанти спостережень:

- **Диспраксія:** Дитина не потрапляє в проміжки між перешкодами, наступає на них, спотикається.
- **Порушення обробки сенсорної інформації:** Дитина проходить і взагалі не помічає, що у неї щось було під ногами (цей варіант також може бути пов'язаний із порушенням обробки сенсорної інформації).
- **Гіпотонус/Виснаження:** Дитина настільки гіпотонічна або виснажена, що просто не може підняти ногу. Такі порушення вимагають **додаткового обстеження невролога та нейропсихолога**, оскільки лежать глибше у підкірці.

3. Мотивація та підйом

Складові та інструкція:

- Необхідно поставити бажаний об'єкт (наприклад, батут) у кінці смуги для мотивації, оскільки лобові частки у дітей сформовані не так добре, як у дорослих.
- Щоб потрапити на об'єкт, дитина повинна залізти на **драбинку з двох сходинок**.

Можливі варіанти спостережень:

- **Тривожність (Тревожность):** Дитина буде міцно тримати вас або маму за руку, сильно її стискати або облокачуватися на неї.

- **Прояв тривожності при підйомі:** Підйом здійснюється приставним кроком, тіло нахилене вперед (щоб бути ближче до підлоги). Така картина може бути при загальній тривожності, або при тривожності, викликаній сенсорною дезінтеграцією та порушенням постурального контролю.

- **Диспраксія:** При загальній тривожності дитина може проявляти клінічну картину диспраксії.

- **Інтелектуальна недостатність:** Якщо не вдалося пояснити дитині, що треба залазити, і вона підходить і сідає на драбинку.

4. Перевірка соматогнозису на висоті

Якщо дитина піднялася нагору впевнено і без тривожності, цю висоту зручно використовувати для перевірки соматогнозису. На підвищеній поверхні можуть проявитися легкі порушення, які були приховані при виконанні на підлозі.

Завдання: Запропонуйте дитині повторити за вами: «Роби, як я».

Рівні складності:

- Рівень 1: **Симетрична поза**, наприклад, руки на поясі.
- Рівень 2: **Асиметрична статична поза**, наприклад, одна рука на поясі, а друга на голові.
- Рівень 3: **Зміна двох симетричних поз**.
- Рівень 4: **Зміна двох асиметричних поз**, наприклад, одна рука на голові, інша на поясі, міняємо руки.
- Рівень 5 (для найбільш здібних): **Зміна трьох поз**.

5. Кульмінація – Стрибок

Інструкція: «СТРИБАЙ».

Можливі варіанти спостережень:

- **Розумова відсталість або психічне порушення:** Дитина просто звальюється, не оцінюючи простір перед собою.

- **Підвищена тривожність:** Дитина сідає на попу і злазить з підвищення.
- **Диспраксія або інші моторні проблеми:** Дитина намагається зістрибнути, але не підлаштовує позу для стрибка, або робить це не дуже якісно.

6. Перевірка вікових норм стрибків

На завершення спеціалісту необхідно перевірити, як дитина стрибає, враховуючи вікові норми:

- Стрибки на двох ногах: **2–2,5 роки.**
- Стрибки на одній нозі: **3,5–4 роки.**
- Стрибки «ноги разом — ноги в сторони»: **3,5–4 роки.**
- Стрибки «ноги в сторони — ноги навхрест»: **від 5 років.**

Додаткові спостереження при стрибках:

- Якщо дитина не може стрибнути взагалі, необхідно визначити, чи не вистачає їй тону (схиляємося до **дизартрії**), чи вона не може спланувати цю дію (схиляємося до **диспраксії**).
- Стрибки з невинуватим зусиллям можуть бути викликані тим, що дитина намагається посилити відчуття від свого тіла.
- Якщо дитину під час стрибка відносить убік, це, швидше за все, є **порушенням постурального контролю**.

IV. Висновок та подальші рекомендації

Якщо ви помітили у дитини моторні труднощі, необхідно звернутися по допомогу до **невролога та нейропсихолога, що працює за методом заміщувального онтогенезу**.

ПРОБА «ПІРАМІДКИ»

Проба «Пірамідки» — це діагностичний інструмент, який підходить для використання в роботі з дітьми будь-якого віку, незважаючи на те, що сама іграшка може здаватися дитячою. Ця проба (зображена також у джерелах) дозволяє оцінити низку когнітивних, моторних та мовленнєвих функцій.

1. Необхідні матеріали

Для проведення проби знадобляться **нефарбовані дерев'яні пірамідки**.

Варіанти деталей:

1. Пірамідки з **круглими** або **квадратними** деталями.
2. Пірамідки з **квадратними** та **трикутними** деталями.

Примітка щодо вибору форм: Використання трикутних і квадратних фігур представляє **більш високий рівень класифікації**, оскільки обидві ці фігури мають кути, на відміну від круга.

2. Основна та Додаткові Цілі

Основна мета

Перевірити рівень сформованості **операції класифікації** та **зорово-моторної координації**.

Додаткові завдання та способи їх перевірки

Завдання	Опис та інструкції
Перевірка мовлення (лексика)	Пасивний словник: «Покажи, де круг». Активний словник: «Як називається ця фігура».

Відтворення слів першої складової структури	Фахівець говорить і демонструє: «Цю сюди, а цю сюди». Потім дитина повторює дію зі словесною підказкою: «Яку? — Цю. Куди? — Сюди». <i>(Допустима підказка жестами, якщо мета — перевірка повторення слів «цю» і «сюди»)</i> .
Перевірка моторного планування	Перевірити рівень сформованості моторного планування з перетином середньої лінії тіла та без нього . Інструкція може бути словесною або по показу: « Спочатку кладеш круг правою рукою, а потім квадрат — лівою рукою ». Дитина має дотримуватися черговості. <i>(Дітям до 5 років руки можна не називати, вказуючи на потрібну руку тактильно)</i> .
Перевірка фонематичного сприйняття	Інструкція: « Якщо чуєш ПА, то одягаєш круг, а якщо чуєш БА, то квадрат ». <i>(Необхідно бути впевненим, що дитина чітко диференціює фігури та може запам'ятати таку інструкцію)</i> .
Перевірка морфологічного компонента мовлення	Утворення множини : (Показати один круг, запитати: «Це що? – Круг». Показати багато кругів, запитати: «А це?» – «Круги»). Аналогічно з квадратами.
Утворення родового відмінка	Утворення форми родового відмінка однини та множини : Спеціаліст показує фігуру, потім ховає її (під тацю, за спину, в коробку). Питання: «Дивись, ось круг. А тепер немає...? (можна допомогти питанням: немає чого?)» – «Круга». Аналогічно з квадратом, кругами та квадратами.
Розуміння прийменників та соматогнозис	Завдання: « Поклади круг на квадрат », «Поклади круг під квадрат», «Поклади круг між квадратами», « Поклади круг за спину ». Перевірка мислення і праксису: «Поклади круг на руку», «Поклади круг під руку». <i>(Завдання допомагають перевірити знання частин тіла та соматогнозис)</i> .
Перевірка механізму упереджувального синтезу	Спеціаліст викладає ряд: «круг – квадрат – круг – квадрат» і просить дитину продовжити послідовність. <i>(Це дає уявлення про розвиток просторових відносин)</i> .

3. Ускладнення проби (Для дітей більш високого рівня розвитку)

Пробу можна ускладнити для дитини, яка досягла приблизно **латентного віку** (або відповідного рівня розвитку).

1. Моторне ускладнення (для перевірки диференціації): Запропонувати дитині плескати в долоні після кожної виконаної дії (наприклад, «одягнув круг – хлопок – одягнув квадрат – хлопок...»).

2. Перевірка диференціації складів: Одягаючи круг, дитина має сказати один склад, а одягаючи квадрат — інший.

Склади можуть утворювати пари за принципом:

- твердості/м'якості.
 - глухості/дзвінкості.
 - місця або способу утворення (наприклад, да-га, ма-на, са-ша).
-

4. Особливості проведення та Важливі Зауваження

1. Інструкція для неговорячої дитини: Інструкція надається **невербально, по показу**. Вважається, що при збереженому інтелекті цього достатньо, щоб дитина зрозуміла спосіб дії.

2. Проведення "в чистому вигляді" та навчальний експеримент:

- **Важливо:** Перший раз проба дається **в чистому вигляді, без допомоги**.
- Якщо дитина не справляється, **ОБОВ'ЯЗКОВО** потрібно провести **навчальний експеримент**. Це дозволяє визначити, чи є у дитини розумова відсталість (тобто, чи здатна вона до навчання).

3. Принцип вибору завдань: Зазвичай на одній пробі **не перевіряють так багато аспектів**, оскільки завдання розраховані на дітей різного рівня розвитку.

- Наприклад, неговорячій дитині не пропонуються завдання на граматику.
- Дитині, з якою перевіряють граматику, точно не будуть диференціювати фігури за формою.

4. Коли проводити максимум завдань на одній грі: Якщо дитину насилу вдалося посадити та зібрати її увагу, і зміна іграшок може стати відволікаючим фактором, тоді варто намагатися провести **максимум завдань на одній грі**.

5. Професійне самовідчуття: Фахівці можуть мати різні переваги щодо матеріалів (наприклад, один перевіряє прийоми на фігурах, інший — на тваринах). Якщо гра викликає втому і фахівець не може її бачити, краще подумати, чим її можна замінити.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОБИ «ПІРАМІДКИ»

I. Дії дитини та їх можливе значення за підсумками проведення проби «Пірамідки»

1. Хаотичне нанизування різних фігур на різні стрижні

Якщо дитина хаотично нанизує різні фігури на різні стрижні, це може свідчити про наступне:

- **Несформована операція класифікації за формою.**
- Якщо дитині **більше 2 років**, такий результат говорить про **інтелектуальне зниження**.
- Цей же результат може бути отриманий, якщо дитина діяла бездумно (бездумне нанизування). На це вам вкаже **погляд, спрямований не на пірамідки, а кудись убік**.
- Бездумне нанизування не виключає розумової відсталості, але також може свідчити про **порушення комунікації**.

2. Використання лише одного стрижня при наявності двох основ

Можлива ситуація, коли дитина надягає деталі лише на один стрижень, **ігноруючи інший**. При цьому деталі можуть нанизуватися хаотично або ж сортуватися (наприклад, спочатку круги, потім квадрати).

Дії фахівця: Необхідно присунути другу основу та подивитися на реакцію дитини.

Інтерпретація реакції:

- Якщо дитина звернула увагу на другу основу і почала надягати деталі, це може свідчити про **вузьке поле зору**.
- Найчастіше це характеризує **недостатній обсяг уваги**.
- Якщо дитина не реагує на ваші дії і продовжує використовувати лише одну основу, це може говорити про **аутостимуляцію, нав'язливі рухи, зацикленість**. З великою ймовірністю, дитина не перестане надягати деталі, навіть коли стрижень закінчиться.

3. Неможливість потрапити деталлю на стрижень

Якщо дитина не може потрапити деталлю на стрижень, це свідчить про **порушення зорово-моторної координації**.

При цьому можливі два варіанти поведінки:

1. Дитина може **зосереджено намагатися і не потрапляти**.
2. Дитина може з **зусиллям тикати деталь**, не приміряючись, а ґрунтуючись на методі проб і помилок. Це вже вказує на **інтелектуальні порушення**.
4. Проблеми з утриманням та захопленням деталі

Якщо дитина ледве утримує деталь пірамідки або взагалі її роняє, це говорить не про порушення праксису, а про **більш важкі моторні проблеми**.

Ознаки, що супроводжують:

- «Дивне» захоплення предмета, коли дитина обхоплює його всією долонею.
- Пальці виглядають ніби кривими.
- Такі діти найчастіше відчують труднощі, коли лише намагаються взяти предмет, не кажучи вже про нанизування деталі на основу.

Подальші дії: Такі порушення має діагностувати **невролог**.

II. Спостереження за супутніми моторними проявами

1. Синкінезії

При виконанні цієї проби ви можете спостерігати **синекінезії двох рук**, коли одна рука робить рух, а друга **мимовільно** **десь у повітрі повторює його**.

- **Важливо:** Синкінезії не передбачають повноти амплітуди основного руху, тому їх треба вміти помічати.
- Наявність синекінезій схиляє наші думки у бік **дизартрії**.

2. Ознаки еферентної диспраксії (за пробою на рухове планування)

Про еферентну диспраксію, ймовірно, буде говорити проба на **моторне планування**, коли дитина повинна здійснювати дію поперемінно то однією, то іншою рукою.

Прояви еферентної диспраксії: Дитина постійно плутає руку, забуває хлопок (якщо він був в інструкції), взявши деталь, метушиться, куди її поставити, тощо.

3. Порушення перетину середньої лінії тіла

Порушення перетину середньої лінії тіла говорить про **патологію в міжпівкульній взаємодії**.

Ситуація, що вказує на порушення: Дитина розвертається всім тілом або присувається до предмета, не переносючи руку на протилежну сторону.

Техніка перевірки: Ви можете притримати одну руку дитини, щоб подивитися, як вона маніпулюватиме другою.

Примітка: Помилки, пов'язані з перевіркою додаткових завдань, у цих рекомендаціях не розглядаються, оскільки для кожної з них буде окрема проба, де вона є основною.

КЛАСИФІКАЦІЇ ЗА РОЗМІРОМ

(На прикладі проби "Скрина зі скарбами")

1. Загальні положення

Перевірка процесів класифікації у дітей зазвичай охоплює три аспекти: за формою, за розміром і за кольором. За Є.А. Стребелевою, саме така послідовність відповідає онтогенезу розвитку. Ці методичні рекомендації стосуються перевірки операції класифікації саме за розміром.

2. Основна мета

Основною метою є перевірка **сформованості операції класифікації за розміром**.

3. Вимоги до матеріалу

Для проведення проби використовується матеріал, який може часто змінюватися, наприклад, «скрина зі скарбами».

Незважаючи на уявну простоту, до цієї проби висуваються суворі правила, недотримання яких може призвести до грубих помилок фахівців.

Ключові правила підбору матеріалу:

1. Принцип ізоляції ознаки: Усі предмети мають бути різнорідними та відрізнятися **ТІЛЬКИ розміром**. Або, навпаки, усі предмети мають бути абсолютно однаковими та відрізнятися **ТІЛЬКИ розміром**.

◦ *Попередження про помилки:* Не можна використовувати матеріал, де великі деталі мають один колір, а маленькі — інший, оскільки неможливо бути впевненим, що класифікація проведена саме за розміром.

◦ *Попередження про помилки:* Не можна брати, наприклад, великі круги і маленькі квадрати. У такому разі дитина, швидше за все, проведе класифікацію за формою, що призведе до хибнопозитивного результату.

2. Моторне планування (бажане правило): Бажано, щоб предмети можна було захопити однією рукою. Це дозволить за необхідності провести додаткові проби на моторне планування, аналогічні описаним у пробі «Пірамідки».

3. Виключення неоднозначності: Не повинно бути предметів, які не можна однозначно віднести до великих чи маленьких. Слід виключити предмети **середнього розміру** та довгі, але вузькі (на кшталт палички).

4. Інструкція та процедура

Інструкція надається відповідно до рівня розвитку дитини.

- **Для неговорячої дитини:** Використовується показ із супроводом слів першої складової структури: **«Це сюди, а це сюди»**.
- **Для перевірки сформованості мислення (доступно з трьох років):** Можна запропонувати наступну інструкцію: **«Розклади скарби по сундуках»**. Дитина повинна сама здогадатися про сенс завдання, маючи підказку у вигляді великого та маленького сундуків, що стоять поруч.

5. Додаткові завдання та ускладнення

Проба зі «скарбами» є цінною, оскільки дозволяє перевірити інші аспекти розвитку.

- **Перевірка предметного праксису та інтелекту:** Можна запропонувати дитині відкрити сундук **без показу**. (Зазначається, що інші способи відкривання розглядатимуться пізніше).
- **Перевірка здатності до переключення:** Для ускладнення завдання (окрім методів, описаних у пробі «Пірамідки») слід запропонувати дитині класти **маленькі предмети у великий сундук, а великі предмети — у маленький сундук**. Це дозволяє перевірити, як дитина може переключатися з однієї інтелектуальної діяльності на іншу.
- **Перевірка граматики:** Підбираючи предмети (наприклад: велика мушля, маленький камінь, маленьке кільце, великі окуляри), можна перевірити **узгодження прикметників з іменниками**.

6. Інтерпретація результатів та спостереження

Аналіз поведінки дитини під час виконання завдання дозволяє зробити висновки про різні аспекти її розвитку:

- **Порушення класифікації та інтелекту:** Якщо увага дитини спрямована на предмети, вона намагається виконати завдання, але допускає помилки, це свідчить про **порушення операції класифікації за розміром і, отже, про зниження інтелекту.**
- **Зниження інтелекту або порушення кордонів:** Якщо дитина з цікавістю розглядає «скарби», але **не виконує інструкцію**, це може свідчити про зниження інтелекту або порушення меж («Плювати мені, що ви хочете»). На цьому етапі виключається порушення розуміння мови, оскільки дитина з 2 років здатна виконати це завдання за показом.
- **Зниження концентрації уваги:** Якщо дитина зацікавилася чимось, але швидко кинула це і побігла, констатується **зниження концентрації уваги.**
- **Ознаки депресії або порушення комунікації:** Якщо дитина зовсім нічим не цікавиться, це є сигналом у бік депресії або порушення комунікації.
- **Порушення комунікації (стереотипна поведінка):** До порушення комунікації також відноситься модель поведінки, коли дитина обирає один предмет, міцно його тримає або **зациклено маніпулює ним, не цікавлячись нічим іншим**

ДІАГНОСТИКА ОПЕРАЦІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗА КОЛЬОРОМ

Ці методичні рекомендації стосуються діагностики операції класифікації за кольором.

I. Мета діагностики

Основна мета цієї проби — **перевірити сформованість операції класифікації за кольором.**

II. Необхідні матеріали

1. **Сортер за кольорами:** Для проведення проби можна використати будь-який сортер за кольорами.

2. **Рекомендовані матеріали:** У джерелах рекомендують використовувати різнокольорових слонів від та різнокольорові килимки.

3. **Вимоги до кольорів:** Кольори мають строго збігатися. Неприпустимо, щоб, наприклад, слон був темно-червоний або ближче до бордового, а будинок віддавав малиновим відтінком, оскільки дитина може сприйняти ці кольори як різні.

III. Проведення та інструкції

Операція класифікації за кольором формується ще до появи мовлення і ґрунтується на невербальному матеріалі.

1. Немовленнєва (невербальна) інструкція

- Інструкція може бути **немовленнєвою**, ґрунтуючись лише на показі.

2. Мовленнєва інструкція (для дітей, які говорять)

- Можна обіграти ситуацію, де кожен слоник хоче потрапити у свій будиночок.
- Дитина зі збереженим інтелектом зрозуміє принцип, за яким слони обирають дім (принцип класифікації за кольором).

IV. Варіанти ускладнення завдання

Ця проба також використовується для перевірки мислення та слухомовленнєвої пам'яті.

1. Перевірка слухомовленнєвої пам'яті

Цей варіант часто використовують для дітей, розвиток яких відповідає приблизно п'ятирічному віку.

• **Найскладніший варіант інструкції:** «Слоники вирішили піти один до одного в гості. Синій великий слон пішов у червоний будинок, а червоний маленький слон – у жовтий будинок».

• Можна спростити завдання, взявши один колір, але різний розмір об'єктів, або різних слонів, але для розміщення в один будинок.

2. Перевірка мислення (виключення ознаки)

Простий спосіб перевірити мислення дитини полягає у завданні, що вимагає виключення заданої ознаки:

• **При виборі з двох об'єктів:** «Візьми **не жовтого** слона».

• **При виборі з трьох об'єктів:** «Візьми **не червоного і не жовтого**».

V. Спостереження та інтерпретація проявів

Під час виконання цієї проби можуть спостерігатися ті самі прояви, які описувалися в попередніх діагностичних пробах.

Прояв	Можлива інтерпретація
Невиконання завдання	Неможливість виконання операції класифікації, що може свідчити про інтелектуальну недостатність.
Ігнорування завдання	Порушення комунікації або депресія.
Агресивне розкидання іграшок	Тривожність або розлади емоційно-вольової сфери.
Зацикленість на іграшках, вибудовування в ряд	Порушення комунікації або тривожність.

ПРОБА «ГНОМИКИ»

I. Мета та діагностичні аспекти

Основна мета проби «Гномики» — перевірити сформованість **операції класифікації за кольором та кистьовий праксис**.

Крім того, проба дозволяє діагностувати:

1. **Зорово-моторну координацію.**
2. **Білатеральні рухи** (координацію рухів обома руками).
3. **Сформованість зорового гнозису.**
4. **Сформованість ігрової діяльності** (просту ігрову лінію та повноцінну сюжетну гру).
5. **Рівень інтелекту та засвоєння соціально-комунікативних навичок** (через розгорнутий ігровий сюжет).

II. Матеріали та підготовка

Для проби використовуються фігурки гномиків та відповідні ступки (які слугують будиночками).

Вибір матеріалу залежно від віку:

- Дитині до 3 років пропонується **4 ступки** основних кольорів.
- Дитині після 3 років пропонується **6 ступок** з основними кольорами та відтінками.

Інструкція (ігрове оформлення): Ситуацію можна обіграти на власний розсуд, наприклад, сказати: «Це гномик. Він хоче додому. Де його будиночок?».

III. Процедура проведення

Проба складається з двох основних етапів: співвідношення кольорів/вкладання та ускладнена маніпуляція «шапки».

1. Етап співвіднесення та вкладання

- Дитина повинна співвіднести гномика з його «будиночком» (ступкою) за кольором та вставити гномика всередину.

2. Етап «Шапки» (Ускладнена маніпуляція)

- Після того, як дитина розмістила всіх гномів у будиночках, слід запропонувати їй надіти на них «шапки».
- Необхідно показати приклад: надіти ступку на голову гнома і поставити його на «ноги». Ця маніпуляція є більш складною.

IV. Аналіз та інтерпретація результатів

Спостереження за діями дитини під час виконання проби надає важливу діагностичну інформацію.

А. Когнітивні та праксичні порушення

Спостережувана ознака	Можлива інтерпретація
Складнощі у співвіднесенні основних кольорів.	Несформованість операції класифікації за кольором, що є наслідком когнітивних порушень.
Плутанина відтінків.	Необхідно перевірити сформованість зорового гнозису.
Непопадання гномика у ступку.	Порушення зорово-моторної координації.
Нездатність скоординувати білатеральні рухи (наприклад, тримати ступку однією рукою, а іншою вставляти гнома), особливо коли ступка падає, і дитина не здогадалася допомогти собі другою рукою.	У сукупності з іншими пробами може свідчити про диспраксію або розумову відсталість.
Складнощі при виконанні більш складної маніпуляції «шапки».	Може виявити диспраксію, якщо вона не була помітна раніше.

Б. Емоційно-поведінкові та соціальні аспекти

- **Емоційний сплеск** (плач, агресія) на спробу порушити ряд, вибудований дитиною: Це може підтвердити побоювання щодо РАС (розладів аутистичного спектра).
- **Важливо пам'ятати:** Не варто робити висновки лише за однією цією пробою, оскільки у дитини могла бути своя ігрова задумка, яку їй не дають реалізувати.

V. Перевірка сформованості ігрової діяльності

Проба «Гномики» також може бути використана для перевірки сформованості ігрової діяльності, наприклад, шляхом розіграшу ситуації знайомства двох гномиків.

Віковий орієнтир	Характеристика ігрової діяльності
Після 2,5 років	Дитина може утримувати просту ігрову лінію .
Після 3 років	Формується повноцінна сюжетна гра .

Розгорнутий ігровий сюжет дозволяє фахівцю побачити багато аспектів розвитку дитини, зокрема:

- Рівень інтелекту.
- Засвоєння соціально-комунікативних навичок.
- Рівень розвитку активної мови у вільній діяльності.
- Тривоги дитини, її страхи.
- Дитячо-батьківські стосунки.
- Приховану агресію.
- Надцінні інтереси та зацікленості.

Загальне застереження: Не варто судити лише за однією пробою, оскільки дитина може просто зніжковіти.

ПРОБА «МУЗИКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ»

1. Загальні положення та мета

Проба «музикальні інструменти» є важливим діагностичним та навчальним інструментом.

Основна мета проби — перевірити сформованість процесу диференціації немовленнєвих звуків і фонематичного сприйняття. Іншими словами, перевіряється **слуховий гнозис**.

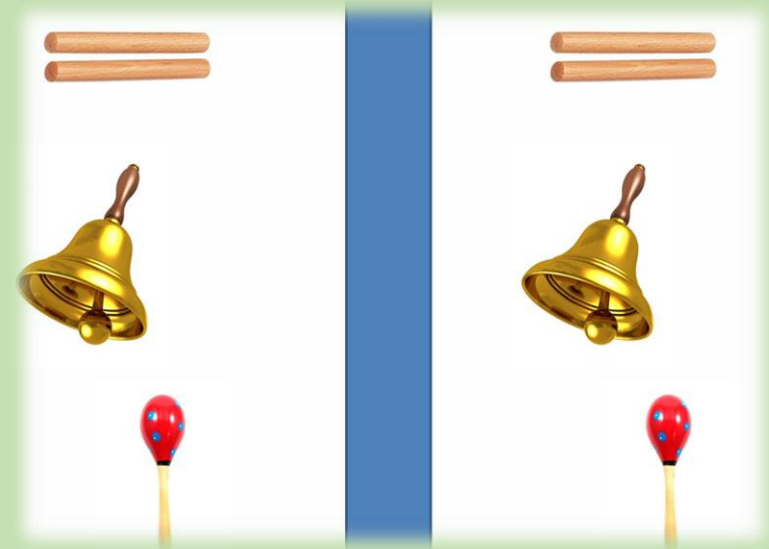
- **Значення:** Розрізнення немовленнєвих шумів і музичних звуків є основою для диференціації звуків мовлення.
- **Локалізація функції:** Слуховий гнозис є прерогативою вторинних полів скроневої частки правої півкулі (у правшів).
- **Слід зазначити:** Якщо дитина говорить без грубих порушень звуконаповнюваності, цю пробу за її прямим призначенням можна не проводити, хоча вона використовується завжди.
- **Термінологія:** Ми дотримуємося позиції, що **фонематичний слух і фонематичне сприйняття** є синонімами. Фонематичне сприйняття логічно розглядати як процес **смыслорозрізнення**, тобто роботу третинних полів, що здійснює осмислення сприйняття слова як комплексу фонем і контроль над ним (згідно з М. Є. Хватцевим).

2. Необхідні матеріали

Для діагностичної проби потрібні музичні інструменти:

- Інструменти мають **сильно відрізнятися за звучанням**: дзвеніти (дзвіночок), стукати (ложки або клавеси), шуміти (маракаси).
- Інструменти мають бути **в подвійному екземплярі**: один набір для фахівця, інший — для дитини.

3. Процедура діагностики немовленнєвих звуків

Проба «музикальні інструменти»:

1. Спочатку необхідно уважно послухати звучання всіх предметів.
2. Потім фахівець закривається підносом і звучить якимось одним інструментом.
3. **Завдання дитини — розпізнати звук і відтворити такий самий** своїм набором інструментів.
4. Додаткові завдання для розширеної діагностики
 1. **Перевірка слухової пам'яті:** Позвучіть послідовно двома предметами і попросіть дитину повторити.
 2. **Перевірка ідентифікації:** Запропонуйте дитині знайти такий самий інструмент, як у вас, не просто давши інструменти з підноса.
 3. **Перевірка слуху у неговорящих дітей:** Якщо дитина неговоряща, подзвоніть дзвіночком біля одного вуха, а потім біля іншого. Навіть дитина з порушенням комунікації та адаптації має відреагувати на дзвін **поворотом голови або відведенням очей**.
4. **Перевірка почуття ритму:**
 - Спочатку у дитини формується здатність **утримувати однорідний ритм** (завдання для рівня розвитку 2–3 років).
 - Пізніше дитина здатна почути **паузу** (два удари-пауза-два удари-пауза) і **акцент** (два тихих удари-гучний-два тихих-гучний).
5. Перевірка диференціації мовленнєвих звуків (Мовленнєвий слуховий гнозис)

Робота вторинних полів — це мовленнєвий слуховий гнозис або просто диференціація звуків мовлення.

 1. Усі інструменти прибираються, крім одного (рекомендується інструмент, що стукає, щоб звук був короткий і дитина не дзвеніла довго).
 2. **Інструкція:** Може бути **вербальною** («Стукай, коли почуєш А»).
 3. **Невербальна інструкція:** Ви вимовляєте різні звуки і показуєте, що стукати не потрібно, потім вимовляєте «А» і стукаєте. Приклад необхідно показати **не менше 2 разів**.
 4. **Вибір звуків:**

- Звук «А» виділяється дитиною в онтогенезі раніше за все.
- Мовленнєвий слуховий гнозис формується приблизно до **2–2,5 років**.
- Диференціювати ізольований приголосний звук найскладніше.
- **До 3 років** рекомендується перевіряти диференціацію на **голосних звуках і складах** («Стукай, коли почуєш МА»).
- Для дітей, що говорять, або старших, можна брати складніші звуки.

6. Послідовність формування мовленнєвого слухового гнозису в онтогенезі

Хоча послідовність диференціації звуків у різних авторів може розходитися, загальна картина однакова:

1. **Диференціація слів** (кит-кіт-тік).

2. **Диференціація складів** (ма-на; па-по-пу).

3. **Диференціація звуків:**

- приголосний-голосний;
- голосні звуки: [І] - [У], [Е] - [О], [І] - [О], [Е] - [У], [И] - [І], [И] - [Е], [У] - [О];
- приголосні: шумні – сонорні, тверді – м'які, носові – плавні, губні – язикові, вибухові – фрикативні, передньоязикові – задньоязикові, глухі – дзвінкі, шиплячі – свистячі, плавні (л, ль, р, рь).

Ця інформація корисна для написання характеристики (де можна вказати, на якому рівні порушено слухове сприйняття) і для побудови **поетапної структурованої корекційної роботи**.

7. Рекомендації за результатами діагностики

1. **При порушенні слухового сприйняття:** Якщо виявлено порушення слухового сприйняття, слід вказати в рекомендаціях відвідування **невролога** з метою уточнення необхідності проведення додаткових досліджень: **аудіограма та АКСВП**.

2. **При порушенні самоконтролю/саморегуляції:** Якщо дитина намагається виконати завдання правильно, але починає стукати і не може **відгальмувати себе**, щоб стукнути один раз, це у більшості випадків є неврологічною проблемою. Вона може бути пов'язана або з порушенням **моторного планування**, або з **емоційно-вольовою сферою**.

◦ *Примітка:* За **самоконтроль** та **саморегуляцію** відповідають лобні частки кори великих півкуль, асоціативні третинні поля.

3. **При затримці реакції:** Якщо дитина **реагує з відстрочкою**, це може свідчити про зниження інтелекту.

4. **При односторонній реакції:** Якщо дитина не реагує або реагує гірше на звук тільки з однієї сторони (при дзвінку дзвіночка біля вуха), батькам також слід зробити **аудіограму**.

ПРОБА «ДІЄСЛІВНИЙ ПІДНОС»

Проба «Дієсловний піднос» є однією з найбільш улюблених діагностичних проб у дітей.

1. Основна мета проби

Основна мета — перевірити рівень розуміння мовлення.

Розуміння мовлення визначається як перетворення акустичного сигналу на смисловий. Ця проба дозволяє визначити, чи правильно інтерпретується акустичний сигнал.

Проба спрямована на виявлення:

- **Первинного порушення розуміння мовлення (сенсорної алалії):** коли дитина чує всі звуки, але у важкому випадку не може співвіднести звукову оболонку з предметом. У легшому випадку — не може зрозуміти відношення слів між собою та вплив частин слова (префіксів і суфіксів) на його значення. Це пов'язано з розвитком операції узагальнення.
- **Порушення мовленнєвого слухового гнозису:** коли дитина неправильно інтерпретує акустичний сигнал і, відповідно, не може його зрозуміти.

Важливе зауваження: Якщо дитина не реагує на вербальні інструкції (наприклад, при аутизмі), не слід автоматично констатувати «не розуміє». Нереагування не означає нерозуміння, і корекція на цьому етапі є недоцільною.

2. Необхідні матеріали

Для проведення проби знадобляться:

- Великий піднос.
- Контейнер з водою.
- Контейнер із сипучим матеріалом (наприклад, рис, гречка).

- Велика і маленька ложки.
- Склянка.
- Два іграшкових відра різного розміру та різного кольору.
- Невеликий м'яч.
- Іграшковий молоток.
- *Для розширених завдань:* два молотки, віник, паличка з мотузкою, вентилятор.

3. Загальні рекомендації перед проведенням

1. **Час проведення:** Не варто проводити цю пробу на самому початку діагностики.
2. **Вибір інструкції:** Завдання буде максимально ефективним, якщо ви матимете **приблизне уявлення про рівень розвитку дитини**, щоб підібрати найбільш відповідну інструкцію.
3. **Спостереження:** Під час усієї діагностики **дуже важливо стежити за емоціями дитини**, чи замислилася вона, чи простежила поглядом за предметами. Наприклад, після вашої інструкції дитина повинна поглядом оцінити весь піднос.
4. **Аналіз вибору:** Якщо ви не побачили ознак реакції на інструкцію та оцінювання предметів на підносі, то, швидше за все, дитина зробила вибір, ґрунтуючись на своїх уподобаннях.

4. Рівні складності інструкцій

Проба «Дієслівний піднос» передбачає поступове ускладнення вербальних інструкцій:

А. Однослівна інструкція (Для найважчих дітей)

Це найпростіший рівень.

- **Приклади:** «Сип», «Лий», «Кидай», «Стукай».

• **Аналіз:** У цьому випадку спосіб дії та предмет дитина вибирає сама. Якщо є вибір лише з двох дій («лий» або «сип»), є висока ймовірність, що дитина просто вгадала.

Б. Двоскладова інструкція (Перевірка номінативного словника)

Наступний рівень інструкції.

- **Приклад:** «Лий/сип ложкою/склянкою/відром».
- **Верифікація рівня:** Якщо дитина не справляється із цим завданням, необхідно перевірити номінативний словник, наприклад, запитаннями: «Покажи ложку» або «Де ложка?».
- **Оцінка номінативного розуміння:** Якщо дитина показує предмет при таких питаннях, це може бути пов'язано з тим, що вони часто використовуються вдома і сприймаються гештальтно. У такому разі ви не можете говорити про номінативний рівень розуміння мовлення, а лише про **ситуативний**, оскільки на номінативному рівні дитина повинна впізнати слово «ложка» в будь-якому контексті.

В. Складні інструкції (Перевірка синтаксису)

На цьому рівні перевіряється розуміння того, **що є об'єктом, а що інструментом**.

- **Невідповідні інструкції:** «Кати м'яч» або «Стукай молотком», оскільки об'єкт сам підказує, що потрібно робити.
- **Відповідні інструкції (для перевірки розуміння):** «Стукай м'ячем» або «Кидай молоток». *Зверніть увагу:* Діти з підвищеною тривожністю можуть не кидати молоток, побоюючись покарання.
- **Наступний рівень складності:** «Сип ложкою у відро» або «Лий відром у склянку». У ситуації «Лий відром у склянку» нічого не підказує, і дитині потрібно **розібратися, куди, що і чим лити**.
- **Найскладніші граматичні конструкції:** Наприклад, «Сип великою мискою». Це одна з найскладніших граматичних конструкцій для дітей; вони часто не справляються, розуміючи, що треба сипати, але не розуміючи, що миска виступає в ролі інструменту, а не об'єкта дії. Також можна використати: «Сип маленькою ложкою в маленьку миску, великою ложкою у велику миску».

5. Додаткові завдання та аналіз

Перевірка слухомовленнєвої пам'яті

Пам'ять можна перевіряти як на складних, так і на простих інструкціях.

- **Складна інструкція:** Наприклад, «Лий воду склянкою в маленьке відро».

- **Аналіз помилок:** Якщо дитина не впоралася, це може означати, що вона або нічого не зрозуміла, або **не змогла утримати в голові всю фразу**.
- **Верифікація:** Щоб перевірити, чи це труднощі з пам'яттю, запропонуйте ту саму інструкцію частинами. Якщо дитина впорається при розчленованій подачі, робиться висновок про **труднощі в розвитку слухомовленнєвої пам'яті**.
- **Прості послідовні інструкції:** «Спочатку лий, а потім сип» або «Спочатку лий ложкою, а потім відром».

Перевірка вищого рівня розуміння мовлення (розуміння префіксів)

Завдання цього рівня доступні з 5, а то й з 6 років. Перевіряється розчленоване розуміння мовлення (як у прикладі «наступай» і «переступай»).

- **Приклад із дієсловом «лий»:** Використовуйте відро, наповнене водою наполовину, і порожнє відро.
 - **«Доливай»:** Дитина повинна зрозуміти, що йдеться про відро з водою.
 - **«Переливай»:** (з наповненого в порожнє).
 - **«Виливай»:** (вилити повністю).
 - **«Відливай»:** (вилити, але не повністю).

Перевірка інтелекту та маніпуляцій

1. **Діагностика інтелекту:** Якщо дитина зрозуміла, що треба лити воду, але не знає, чим її зачерпнути, або перебирає предмети, не призначені для цього, методом проб (наприклад, намагається зачерпнути воду молотком), така поведінка **завжди говорить про зниження інтелекту**.

2. **Маніпуляції предметами:** Обов'язково спостерігайте, як дитина захоплює предмети та маніпулює ними. Якщо дитина не може підлаштувати кисть під завдання вилити або набрати воду, це часто свідчить не лише про **диспраксію**, а й про **зниження інтелекту**.

Перевірка відмінювання дієслів (для дітей, які говорять, від 4 років)

За допомогою предметів, що дозволяють виконувати різні дієслова (наприклад, стукати, крутити, мести):

1. Дайте завдання: «Крути».

2. Заберіть предмет і запитайте: «Що ти робиш?» (Відповідь: Я кручу).
 3. Скажіть: «Можна я теж покручу?».
 4. Запитайте дитину: «Що я роблю?» (Дитина повинна сказати: Ти крутиш).
-

Аналогія для розуміння складності мовлення:

Рівні складності інструкцій на «Дієслівному підносі» подібні до навчання диригента. Спочатку він просто вчиться давати основні сигнали (однослівні інструкції). Потім він вчиться, яким інструментом грати (двоскладові інструкції). Але справжня майстерність (і перевірка вищого рівня розуміння) полягає в тому, щоб розуміти нюанси префіксів – як виконати дію: *додати* гучності, *переграти* партію, чи *відступити* від темпу. Якщо диригент не може зрозуміти послідовність або нюанси (префікси), оркестр не зазвучить злагоджено.

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДНОС

«Багатофункціональний піднос» – це проба, яка дозволяє на одній процедурі **швидко та зручно перевірити декілька функцій та компонентів мовлення.**

I. Основна мета

Основна мета застосування цієї проби — **перевірка рівня сформованості імпресивного мовлення.**

II. Необхідні матеріали

Багатофункціональний піднос складається з наступних предметів:

- **Пень** або зруб.
- **Склянка.**
- **Глибока миска** (тарілка).
- **Ручка** для письма.
- **Камінь.**
- **Віник.**
- **Папір для малювання** (дістається окремо за необхідності).

III. Методика перевірки розуміння мовлення

A. Номінативний рівень та функціональне призначення

Цей рівень перевіряється у дітей, які перебувають **на низькому рівні мовленнєвого розвитку.** Перевіряється сформованість номінативного словника та розуміння функціонального призначення предметів.

Варіанти інструкцій:

- «Дай ручку».
- «Де склянка».
- «Покажи тарілку».

Діагностичне значення: Слово «**пень**» є менш частотним і часто допомагає відрізнити номінативний рівень від ситуативного.

Б. Предикативний рівень розуміння мовлення (Дієслова)

Для перевірки предикативного рівня спеціалісту необхідно **додати в інструкцію дієслова**.

- **Інструкції:** «Стукай/кидай».
- **Спостереження:**
 - Дитина може сама вибрати предмет. Зверніть увагу, чи **обрала дитина максимально підходящий предмет** для цієї дії. Якщо так, це свідчить про певний рівень мислення, а також про засвоєння та перенесення досвіду.
 - Слідкуйте, як дитина **захоплює предмет** і з якою **силою стукає**.

Оцінка психічних порушень:

- Якщо, виконуючи інструкцію «**кидай**», дитина кидає камінь і **зовсім не оцінює, в кого і куди вона кидає**, можна припускати розумову відсталість або інше психічне порушення.
- Агресія фіксуватиметься лише в тому випадку, якщо дитина **навмисно цілиться в когось**.

Перевірка розуміння дієслова «Переверни»:

- Використовуйте інструкцію з прямим додатком: «Переверни склянку/тарілку/пень/камінь (якщо він плоский)».
- Це нечастотна, але побутова дія, яка допоможе визначити не лише рівень розуміння мовлення, але й **сформованість кистьового праксису**.

В. Перевірка розуміння прикметників

Процедура перевірки розуміння прикметників може виглядати так:

- «Дай червоне».
- «Дай довге».
- «Дай дерев'яне».
- «Дай пластмасове».

Перевірка навичку словотворення (для дітей старше п'яти років): «Ручка з пластмаси. Вона яка?».

Г. Перевірка розуміння прийменників

Для перевірки засвоєння простих прийменників **після 4 років** краще використовувати наступні формулювання:

- «Поклади ручку **в/під** тарілку».
- «Поклади камінь **в/під/на** склянку».

Важлива примітка: Коли фахівець просить покласти щось **на склянку**, дитині необхідно здогадатися, що склянку потрібно перевернути.

Недоцільні формулювання: Перевіряти розуміння прийменників у таких варіантах, як «Стукай каменем по пню» або «Клади ручку в тарілку», **не доцільно**, оскільки ці питання можуть підказувати спосіб дії.

Г. Розчленований рівень розуміння мовлення

Розчленований рівень передбачає розуміння значень, що вносяться частинами слова, а також визначає смисловий зв'язок у реченні.

Питання для перевірки:

- «Стукай каменем по пню».
- «Клади ручку в тарілку».
- «Стукай по склянці ручкою».

Д. Перевірка слухомовленнєвої пам'яті

На цій пробі можна також перевірити слухомовленнєву пам'ять, попросивши дитину покласти кудись або дати **два, три предмети**.

IV. Перевірка навичок малювання та агресії

Для перевірки використовується інструкція «**Малюй**» (з папером і ручкою).

- **Вікові норми малювання:** Приблизно з **3–3,5 років** дитина переходить від малювання каракуль до зображення впізнаваного об'єкта, найчастіше це головоног.
- **Діагностика інтелекту:** Малювання каракуль у дітей, старших за вказаний вік, свідчить про **зниження інтелекту**.
- **Виявлення агресії:** Проба дає можливість дитині проявити приховану агресію, яка може виявлятися у **сильному довільному натисканні на ручку та різних розмашистих рухах**, що часто призводять до розірваного паперу.

V. Оцінка розвитку захвату ручки

Під час виконання інструкції «Малюй» обов'язково звертається увага на **захват ручки**.

А. Онтогенез розвитку захвату (за Чарльзом Ньюкітеном)

1. **У 2 роки:** дитина тримає ручку **в кулаці** (захват із супінацією долоні).
2. **Від 2 до 3 років:** спостерігається **верхній захват** із випрямленим вказівним пальцем (пальцевий захват із прогалинами долоні).
3. **У віці від 3,5 до 4,5 років:** ручка утримується за допомогою **надмірно високого верхнього захвату** (фіксований трипальцевий захват).
4. **Починаючи з 5 років:** утримування ручки **може стати цілком нормальним**.

Б. Критерії нормативного захвату

Щоб захват вважався «нормальним»:

- Ручка або олівець повинні **лежати на верхній фаланзі середнього пальця**.

- Фіксація здійснюється **зверху великим**, а **збоку — вказівним**.
- **Безіменний палець і мізинець** мають бути зігнуті всередину долоні або до основи великого пальця.
- Нижній кінець ручки має бути **вільним на півтора сантиметра**.
- Сама ручка має бути **нахилена у бік плеча**.
- **Вказівний палець** повинен бути розслаблений, лежати вільно та невимушено, інакше рука швидко втомиться.

В. Опора руки при письмі

- Рука під час письма повинна спиратися на **основу зап'ястя, зовнішнє ребро долоні та мізинець**.
- У міру письма необхідно потроху пересувати ребро долоні, м'яко ковзаючи по паперу, залишаючи **головною точкою опори основу зап'ястя**.

ПРОБА «УЗАГАЛЬНЕННЯ»

Ця проба є однією з нових і, як виявилось, однією з найважливіших. Вона спрямована на перевірку сформованості операції мислення — **УЗАГАЛЬНЕННЯ**.

1. Основна мета та перевірювана навичка

- Основною метою є перевірка сформованості операції узагальнення.
- Перевіряється більш проста операція узагальнення, яка доступна дитині віком від 2,5, а то й від 2 років.

2. Необхідні матеріали

Для проведення цієї проби знадобляться такі фігурки або зображення:

- **3–4 фігурки або зображення котів** різних порід, забарвлення, положення (сидячи, стоячи, лежачи).
- **3–4 фігурки або зображення собак** різних порід, забарвлення, положення (сидячи, стоячи, лежачи).
- Кінь.
- Вовк.
- Тигр.
- Чорний леопард (пантера).

3. Порядок проведення та варіанти інструкцій

Варіант 1: Для дітей із низьким рівнем розвитку

1. Перед дитиною викладається набір тварин, за винятком тигра та леопарда.
2. Спеціаліст дає інструкцію: «**Знайди всіх котів**».

3. *У разі утруднення* можна допомогти дитині за допомогою інструкції-підказки: «Де такий?».

Варіант 2: Для демонстрації класифікації (при невдачі)

1. Якщо навіть допомога не призвела до позитивного результату, варто взяти тільки зображення/фігурки котів і собак.
2. Почніть розкладати їх у дві купки, показуючи дитині **зразок класифікації**.

Варіант 3: Ускладнений варіант виконання

1. Використовується та сама інструкція: «**Знайди всіх котів**».
2. Набір тварин доповнюється представниками сімейства **котячих** (тигр, леопард/пантера).

4. Інтерпретація результатів

- **Свідчення зниження інтелекту:** Будь-яке невиконання цієї проби, окрім випадків, коли дитина вас просто проігнорувала, свідчить про **зниження інтелекту**.
- **Ознаки вторинного зниження інтелекту:** Іноді зниження інтелекту може бути вторинним, спричиненим вираженими порушеннями уваги та самоконтролю. Спеціаліст може легко це визначити за такими ознаками:
 - Дитина демонструє **польову поведінку**.
 - Дитина встановлює зоровий контакт, але не утримує його тривалий час.
 - Дитина намагається виконати завдання, але **швидко відволікається і не може зосередитися**.

ПРОБА «ФРУКТИ»

Ця проба має суто мовну спрямованість, але включає також і додаткові завдання для комплексної оцінки.

1. Основна мета проби

Основна мета – перевірити сформованість:

- словотворчої деривації.
- категорій роду.
- категорій числа.

2. Матеріали

- Тарілка, що містить пари фруктів: **апельсини, яблука, лимони, ананаси, банани, сливи.**
- Дві порожні тарілки (одна для фахівця, одна для дитини).

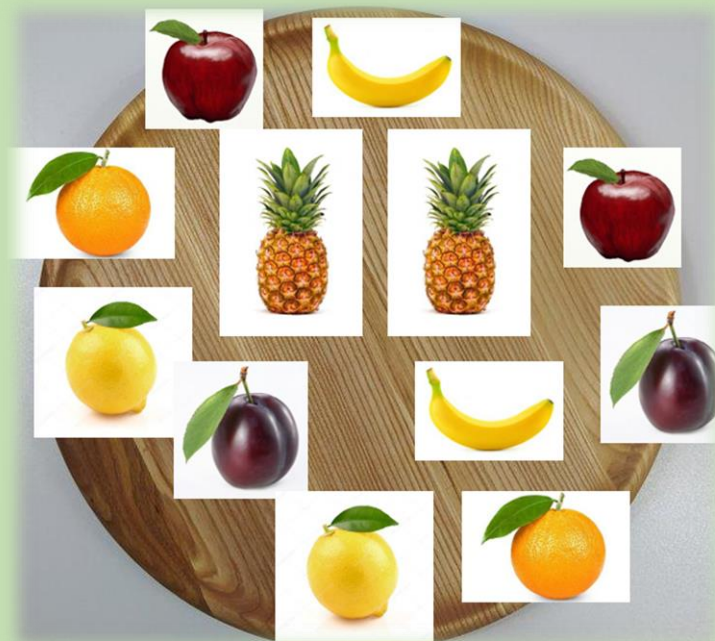
3. Хід виконання (Основна процедура)

3.1. Перевірка ідентифікації (для неговорящих дітей)

У неговорящих дітей на цій пробі можна перевірити сформованість операції **ідентифікації**: фахівець бере один фрукт і просить дитину знайти такий самий.

3.2. Перевірка категорії числа (Множина)

1. Фахівець бере один із фруктів і запитує, що це.
2. Потім просить дитину взяти такий самий і каже: «Це апельсин, а це... (обводить пальцем обидва апельсини)?».
3. Очікувана відповідь дитини: «Апельсини».
4. Якщо дитина не розуміє, чого від неї вимагають, слід показати приклад на першому фрукті.

3.3. Перевірка категорії присвійності («Мій/Твій»)

1. Фахівець кладе один апельсин собі на тарілку і запитує: «Якщо я цей апельсин поклала на свою тарілку, то він чий?». Дитина відповідає: «Твій».
2. Далі фахівець кладе інший апельсин на тарілку дитини і запитує: «А цей я кладу на твою тарілку, значить, він чий?». Дитина відповідає: «Мій».

Важлива примітка: При роботі з наступними фруктами (після апельсина) **краще уникати питань «чий? чия? чиє?»**, оскільки вони підказують потрібне закінчення. Можна просто класти фрукт на тарілку і говорити: «Це яблуко...».

3.4. Перевірка узагальнення

Після того, як усі фрукти розкладено по тарілках, перевірте операцію **узагальнення** на вербальному матеріалі, поставивши запитання: **«А як усе це можна назвати одним словом?»**.

4. Додаткові завдання (Кулінарна тематика та гра)

4.1. Перевірка граматичних категорій через кулінарну тему

Продовжуючи кулінарну тему та перевірку сформованості граматичних категорій, можна «почати куховарити».

1. Запропонуйте ситуацію: «Ми будемо готувати сніданок. Якщо ми зробимо сік з апельсина, то він буде який?».
2. Можна «готувати» соки, пироги, пюре, а також проговорити, що залишилося після чищення (шкірка, цедра тощо).
3. Таким чином, можна **пограти з категорією роду** (наприклад, «яблучний сік», «яблучне пюре», «яблучна шкірка»).

4.2. Перевірка слухомовленнєвої пам'яті та взаємодія

- Можна перевірити **слухомовленнєву пам'ять**, запропонувавши приготувати мамі салат із певного набору фруктів.
- Важливо відзначити, що це завдання на **взаємодію з мамою** (або іншим опікуном), що є важливим аспектом для спостереження.

4.3. Спостереження за символічним мисленням

- У процесі роботи можна поспостерігати, як дитина «наливає сік» або «ріже пиріг», не маючи при цьому реальних предметів.
- Такі дії ґрунтуються на **символічному мисленні** і доступні дітям **вже з 3 років**.

4.4. Особлива примітка щодо слова «слива»

Будьте обережні зі словом «слива». Краще обмежитися лише утворенням **множини** та утворенням словосполучення «**моя/твоя слива**», оскільки навіть не кожен дорослий правильно ставить наголос у слові «сл**И**вовий».

ПРОБА «СЮРПРИЗИ»

1. Загальна інформація діагностики

Попередні діагностичні проби мають велике значення, оскільки вони допомагають виявити **механізм порушення**, а не просто симптоматично поставити діагноз ЗРР (затримка мовленнєвого розвитку) чи ЗНМ (загальне недорозвинення мовлення).

Обстеження звуковимовної сторони мовлення іноді може бути не потрібним як окрема процедура, оскільки фахівець спілкується з дитиною впродовж усієї діагностики. Проте для логопедів-початківців, яким складно помічати порушення звуковимови по ходу виконання інших завдань, це є нормальним. Для розвитку цієї навички рекомендується частіше прислухатися до мовлення оточуючих людей, дикторів та акторів.

2. Діагностична проба «Сюрпризи»

Мета: Перевірити здатність дитини вимовляти слова різної складової структури.

Матеріали:

1. **Коробочки:** Знадобиться 3 набори приблизно по 5 невеликих коробочок. Рекомендовано використовувати різнокольорові коробочки (кубики з кришкою, що відкривається).
2. **Наповнення:** У кожену коробку кладеться невелика іграшка, як правило, використовуються іграшки з полімерної глини, але це не є принциповим. В крайньому випадку можна використати ілюстрації на дні коробки. На зображеннях продемонстровані коробки з іграшковими фігурками лисиці, мухи та поні.

Процедура проведення:

Фахівець пропонує дитині той набір, **якому рівню мовленнєвого розвитку вона приблизно відповідає**. Набори слів формуються відповідно до типів складової структури за А. К. Марковою:

- **Набір 1:** Слова 1-3 типів складової структури.
- **Набір 2:** Слова 4-7 типів складової структури.
- **Набір 3:** Слова 8-14 типів складової структури. *(Зазначається, що всі типи складової структури наведені в додаткових матеріалах, яких тут немає).*

Спеціальний прийом при відмові від повторення:

Якщо дитина зовсім не намагається повторити слово за вами і не дивиться на вашу артикуляцію, спробуйте прикласти предмет до свого носа і вимовити слово.

3. Аналіз порушень складової структури слова

Порушення складової структури слова можуть проявлятися на трьох різних рівнях:

- 1. На рівні ізолюваного слова:** У цьому випадку дитина не може зберегти складову структуру слова, навіть просто повторюючи його за логопедом.
- 2. На рівні відбитої фрази:** Дитина може правильно промовити окреме слово, але порушує його структуру, повторюючи фразу.
- 3. На рівні ініціативного мовлення (самостійного):** Помилки з'являються лише у висловлюваннях, побудованих дитиною самостійно.

4. Додаткові діагностичні можливості

Ця проба також дозволяє виконати додаткові завдання:

1. Перевірка праксису (додаткові задачі):

- У цій пробі коробки вимагають **інших маніпуляцій для відкривання**, ніж ті, що використовувалися в пробі зі "скринями" (сундуками).
- Ці маніпуляції дозволяють перевірити **кистьовий та пальцевий види праксису**.

2. Перевірка зорової/слухомовленнєвої пам'яті:

- Можна перевірити зорову пам'ять, попросивши дитину згадати, що лежало в тій чи іншій коробці.

- Зорова пам'ять дозволяє опосередковано оцінити слухомовленнєву пам'ять, оскільки немає окремої ділянки мозку, що відповідає лише за неї. Це лише один із видів пам'яті, що характеризує модальність матеріалу, який запам'ятовується.
 - Цей тест допомагає з'ясувати, чи пов'язане порушення слухомовленнєвої пам'яті з **порушенням мнестичних процесів загалом**, чи труднощі виникають **лише при запам'ятовуванні мовленнєвого матеріалу**.
 - Труднощі, що виникають лише при запам'ятовуванні мовленнєвого матеріалу, швидше за все, вказують на **порушення розуміння мовлення**. Це порушення може бути **первинним** (при розумовій відсталості та сенсорній алалії) або **вторинним** (при мовленнєвій слуховій агнозії).
-

Метафора для розуміння: Уявіть, що складова структура слова — це рецепт. Перевіряючи дитину на трьох рівнях (ізольоване слово, фраза, самостійне мовлення), ви з'ясовуєте, чи вміє вона "готувати за рецептом" взагалі (рівень 1), чи вміє готувати тільки одну страву, але плутається, коли готує обід із кількох страв (рівень 2), чи вміє повторювати рецепти, але помиляється, коли вигадує власний рецепт (рівень 3). Проба «Сюрпризи» — це весела кулінарна школа, де ми виявляємо, на якому етапі "кулінар" потребує допомоги.

ПРОБА «ТВАРИНИ»

I. Основна Мета Проби

Основна мета – перевірити **рівень розвитку семантичного компонента мовлення**.

II. Стандартний Набір Тварин (Для більш складних випадків/старших дітей)

Тварини для проби підбираються за **зовнішньою схожістю**.

Рекомендований набір включає:

- Тигр, лев, зебра, кінь, змія, ящірка, лось, олень.
- Також підходять бегемот, носоріг, слон.

Важливо: Не обов'язково використовувати всіх тварин; можна вибрати три пари.

III. Процедура Проведення

1. Перевірка активного словника (Називання)

- Спочатку попросить дитину **назвати всіх тварин**.
- Для неговорячих дітей: Перевіряйте **пасивний словник** за допомогою команди: «Покажи...».

2. Аналіз результатів називання (Активний словник)

◦ **Успішне називання:** Якщо дитина правильно назвала тварин, не переплутавши лося, оленя, тигра та лева, необхідно під час збору анамнезу обов'язково поцікавитися у батьків, чим дитина цікавиться і наскільки глибоко. Ваше завдання — зрозуміти, чи це просто захоплення, чи **надцінний інтерес**, який може зустрічатися при деяких психічних порушеннях.

◦ **Плутанина через семантику:** Якщо дитина плутає назви тварин, схожих зовні і не лише за кольором (наприклад, кінь і зебра, ящірка і змія), це **точно пов'язано із семантикою**. Така плутанина може спостерігатися як при моторній алалії (у мовному підході), так і при психічних порушеннях.

◦ **Плутанина через гнозис:** Якщо дитина називала схожих зовні тварин однаково (наприклад, носорога і бегемота, або бегемота і слона, якщо вони обидва сірі), необхідно провести додаткові проби на **зоровий гнозис**.

IV. Додаткові Проби

У разі виявлення труднощів або як частина комплексної діагностики, слід поставити додаткові завдання.

1. Перевірка мислення:

◦ У випадку плутанини назв тварин або для загальної перевірки мислення проводимо проби: «**Чим схожі? Чим відрізняються?**». Важливо пам'ятати, що знайти відмінності значно легше, ніж схожість.

◦ Завдання на логічне виключення: «Дай не коня і не змію» (вибір із трьох).

2. Слухомовленнєва пам'ять:

◦ Завдання, що вимагає утримання двох інструкцій: «Дай мені зебру, а мамі лева».

3. Для старших дітей (від 6 років): Присвійні займенники

◦ Можна перевірити здатність утворювати присвійні займенники, ставлячи запитання про частини тіла тварин: «**Це чий хвіст? Чий ніс? Чий вуха?**».

V. Особливості Проведення для Дітей Раннього Віку або з Важкими Порушеннями

Якщо до вас прийшла дитина до 3 років або дитина з важким порушенням, набір тварин має бути змінений.

1. **Тип тварин:** Тварини повинні бути **переважно домашніми**.

2. **Принцип підбору:** Тварин потрібно підібрати так, щоб **зовсім різні тварини мали однакове забарвлення**.

◦ *Приклади:* Біла корова з чорними плямами і собака такого ж забарвлення; однакові за кольором кішка і кролик тощо.

ОБСТЕЖЕННЯ АРТИКУЛЯЦІЙНОГО ПРАКСИСУ ТА ПЕРИФЕРІЙНОГО МОВЛЕННЕВОГО АПАРАТУ

I. Основні аспекти обстеження

Під час обстеження звуковимови необхідно відзначити наступні моменти:

1. **Будова периферичного артикуляційного апарату.**
2. **Рухливість губ і язика.**
3. **Тонус лицьової мускулатури.**

II. Підготовчі матеріали та інструменти

Для обстеження, особливо якщо дитина "нехочуха", рекомендується підготувати матеріал на тарілці з відсіками.

Необхідні предмети:

- **Сушки/бублики різних розмірів.**
- **Коктейльні трубочки.**
- **Винні пробки** (не обов'язково пити вино, пробки продаються окремо).
- **Долька лимона або яблука.**
- **Горішки фундук** або інші приблизно такого ж розміру.
- **Свічка.**
- **Ліхтарик**, щоб за необхідності роздивитися ротову порожнину.
- **Серветки** (на випадок гіперсаливації або для перевірки тонусу язика).

Важливо! Слід обов'язково врахувати той факт, що є діти з алергіями, непереносимостями, целіакією, тому необхідно заздалегідь уточнювати цю інформацію у батьків, або виключити горіхи, а сушки замінити на безглютенові.

III. Процедура обстеження

1. Обстеження будови ротової порожнини та початковий контакт

Якщо дитина важко йде на контакт, використовуйте ігрові прийоми.

- Для того, щоб зазирнути дитині в рот, можна просто попросити: **«Відкрий ротик, я подивлюся, скільки у тебе там зубчиків»**.
- Якщо це не спрацювало, можна спробувати пограти в доктора, сказавши, що вам потрібно оглянути горло пацієнта. Спочатку дайте дитині виконати якісь ігрові дії стосовно вас.
- Якщо дитина не говорить і не розуміє мовлення, спробуйте увімкнути та вимкнути ліхтарик, дати його дитині в руки, посвітити собі в рот, потім мамі або дорослому, з яким вона прийшла, а вже потім спробувати посвітити самій дитині.

Застереження: Якщо ви бачите порушення комунікації, **підвищену тривожність** або польову поведінку, не потрібно «лізти» дитині в рот, тим більше на первинній діагностиці. Якщо там є порушення, то первинною причиною порушення мовлення, швидше за все, буде не це.

2. Обстеження рухливості губ (Лабіалізація) та орального праксису

- Дуже важливо перевірити **здатність до лабіалізації**, особливо якщо ви помітили усереднене вимовляння голосних у мовленні.
- Це рух перевіряється за допомогою бубликів різних розмірів разом зі здатністю відкривати рот.
- Покажіть дитині **великий бублик** і попросіть широко відкрити рот.
- Потім покажіть **маленький бублик** і покажіть, як треба витягнути губи вперед.
- Також можна попросити дитину **потягнутися губами до дольки лимона**, а потім **облизати губи**; таким чином, ви одним завданням перевірите ще й рухливість язика.

3. Обстеження рухливості язика та здатності до перемикування

- Рухливість язика можна перевірити, попросивши дитину **потягнутися язиком до бублика, яблука** або чогось іншого.
- Можна пограти в мавпочок, які кривляються.
- Обстеження рухливості язика не вимагає виконання всіх основних артикуляційних вправ; достатньо лише описати:
 - **здатність виконувати латеральні рухи язиком** (можливий варіант, коли в один бік дитина може відвести язик, а в інший – ні);
 - **наявність або відсутність верхнього підйому язика;**
 - **здатність до перемикування** на рівні артикуляційного праксису.
- **Здатність до перемикування** перевіряється, враховуючи приблизний рівень розвитку дитини (від простого до складного):
 - Чергування поз **«Парканчик-Трубочка»**.
 - Вимова складів з губним і язовим звуками, але ті, які не змішуються у мовленні дитини, наприклад, **па-та, ма-ка**.
 - Вимова складів зі збігом приголосних: **пта, кну, мна**.

4. Обстеження тону (губ, щік, язика)

- Перевіряти тону слід не лише в язиці, але й у губах та щоках.
- **Тонус губ:** Попросіть дитину **утримати пробку або фундук** (складніший варіант) губами під рахунок хоча б до 3 або 5.
- **Тонус щік і язика** перевіряється лише **обмацуванням органів артикуляції у спокійному стані**. Це важливо, оскільки, якщо дитина кричить або напружується, тону фізіологічно підвищується.
- Перевіряючи тону губ за допомогою горіха/пробки, ви також перевіряєте оральний праксис, попросивши дитину **виплюнути**. Якщо ще й дати інструкцію «виплюнь, коли я дорахую до п'яти», можна перевірити і сформованість самоконтролю.

5. Перевірка здатності дуги

- Здатність дути перевіряється за допомогою **свічки**. Вогонь дуже подобається дітям, і ви зможете побачити хоч якісь рухи орального праксису.
- Якщо дитина не вміє дути, і невролог не ставить їй жодного діагнозу, то першим пунктом у ваших рекомендаціях буде відвідування **КВАЛІФІКОВАНОГО невролога**.

6. Перевірка звуковимови (ланцюжки складів)

- Якщо ви не змогли почути порушення звуковимови під час діагностики, запропонуйте дитині вимовити ланцюжки складів на основні звуки: **С, Ш, Л, Р**.
- Також добре перевірити вимову звуків **В і Ль**.

IV. Інтерпретація порушень та висновки

Проблеми в артикуляційному праксисі свідчать або про порушення у будові артикуляційного апарату, або про **моторні порушення**, які характерні при **дизартрії** чи **диспраксії**. Варто зазначити, що порушення моторних функцій часто супроводжує психічні порушення.

Критерії оцінки:

Порушення	Ознаки та можливі діагнози
Лабіалізація (Витягування губ)	Якщо дитина може витягнути губи вперед ізольовано, але не робить цього у мовленні, це може вказувати на легкий ступінь дизартрії або аферентну артикуляційну диспраксію . Якщо дитина навіть ізольовано не може повторити цей рух, ступінь вираженості порушення буде важчим.
Оральний праксис і тонус губ	Якщо дитина просто відкрила рот і горіх випав, або вона виштовхнула горіх язиком, то оральний праксис має труднощі. Це відбувається при дизартрії або диспраксії .
Аферентна диспраксія (Тяжкий ступінь)	Якщо дитина не змогла утримати горіх, спробуйте дати їй коктейльну трубочку , поклавши її горизонтально лінії рота. Якщо і в цьому випадку утримати предмет не вдалося (хоча трубочка легка і це доступно навіть при гіпотонусі), це частіше вказує не на дизартрію, а на

	середній або тяжкий ступінь аферентної артикуляційної диспраксії , при якій дитина настільки не відчуває свої органи артикуляції, що не розуміє, наскільки треба зімкнути губи.
Рухливість язика та м'язова координація	Девіація (відхилення язика вбік) та синкінезії (мимовільні супутні рухи, наприклад, рухи язиком/губами при маніпуляціях руками) ведуть до дизартрії або міофункціональних порушень , якщо неврологом не було встановлено інше моторне порушення.
Відмова від їжі в роті	Якщо дитина зовсім відмовляється щось брати до рота, зверніть увагу на психічне здоров'я або на роботу сенсорно-інтегративних функцій (наприклад, тактильний захист в оральній зоні , при якому дитина їсть лише перетерту їжу). Це часто є симптомом психічних порушень.

ОЦІНКА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Ці методичні рекомендації розроблено на основі проби, що використовується для оцінки здатності розпізнавати та інтерпретувати емоції.

I. Загальні положення та мета проби

1. Визначення Емоційного Інтелекту (EI): Емоційний інтелект — це здатність розпізнавати емоції, розуміти мотивацію та наміри інших людей, а також розуміти й керувати власними емоціями.

2. Мета використання проби: Проба дозволяє виявити або підтвердити так званий **високофункціональний аутизм або синдром Аспергера. Емоційний інтелект перевіряється нечасто.** При синдромі Аспергера симптоми можуть бути настільки неяскраво вираженими, що лише до проведення цієї проби може здаватися, що «щось не так».

3. Додаткові випадки порушення EI: Порушення емоційного інтелекту також може бути присутнім при більш важких формах розумової відсталості (УО).

II. Необхідні матеріали

Для проведення проби вам знадобляться:

1. Картки із зображенням людей, які переживають різні емоції.

2. Основні емоції, які слід перевіряти, включають: радість, смуток (грусть), злість, страх, здивування.

3. В ідеалі слід мати два набори карток:

- Перший набір: із зображенням лише людей.
- Другий набір: із зображенням ситуації або предметів, що допомагають розпізнати емоцію.

III. Порядок проведення проби

1. Розпізнавання емоції: Покажіть дитині картку із зображенням. Запропонуйте дитині назвати емоцію, яку переживає зображена особа.

2. Оцінка вербальної відповіді: Важливо не лише те, щоб дитина назвала емоцію. Якщо дитина називає не абстрактне поняття («печаль»), а дію («він засмутився» або «він розстроївся»), це засвоюється як позитивний результат. Це пояснюється тим, що на даному етапі ми не перевіряємо лексичний компонент мовлення.

3. Оцінка абстрактного мислення та уяви (Ключовий етап): Після того, як дитина назвала емоцію, попросіть її придумати, чому ця людина засмутилася (або переживає іншу емоцію).

IV. Інтерпретація результатів

Здатність придумати причину емоції є важливим показником, оскільки для цього потрібна сформованість абстрактного мислення, уяви та наявність досвіду.

Відсутність здатності виконати ключовий етап (придумати ситуативний контекст/мотивацію) свідчить про дефіцит цих навичок, що характерно для тих, які не засвоюються при розладах аутистичного спектру (РАС).

ОЦІНКИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

I. Загальні положення

Ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці. Через гру реалізується не тільки дозвілля дитини, але й забезпечується її **розвиток** (інтелектуальний та мовленнєвий), **засвоєння соціальних норм** та **розвиток комунікативних навичок**.

II. Класифікація Ігрової Діяльності (за Д.Б. Ельконіним, скорочений варіант)

Існує багато класифікацій ігрової діяльності. Нижче наведено скорочений варіант класифікації Д.Б. Ельконіна:

1. Предметно-маніпулятивна гра (1–3 роки):

- Не передбачає певного сюжету чи мети.
- Являє собою **взаємодію з предметом з метою його вивчення**.
- Основною характеристикою є **використання предметів-замінників**.
- *Примітка:* Деякі фахівці розділяють предметно-маніпулятивну діяльність та предметну гру.

2. Сюжетно-рольова гра:

- Формується з **3 років**.
- На цьому рівні ігрові дії **обов'язково повинні мати символічний характер** (дитина під однією дією має на увазі іншу).

III. Розмежування Маніпуляції та Ігрових Дій

Для коректної оцінки рівня гри важливо розрізняти маніпулятивні дії та власне ігрову діяльність:

Діяльність (Приклад)	Тип Діяльності	Характеристика (Пояснення)

Дитина б'є ложкою по голові	Маніпуляція предметом	Маніпуляція предметом без урахування функціонального призначення.
Дитина підмітає віником	Маніпулятивна діяльність	Маніпулятивна діяльність з предметом за його функціональним призначенням.
Дитина збирає пірамідку	Предметно-маніпулятивна діяльність АБО Гра	Якщо збирає за прямим призначенням — це предметно-маніпулятивна діяльність. Якщо розкладає кружечки, як квіти на галявині, та поливає їх — це гра.
Дитина годує маму палицею	Зачатки сюжетно-рольової гри	Деякі фахівці відносять цей пункт до зачатків сюжетно-рольової гри.
Дитина катає машинку туди-сюди	Предметно-маніпулятивна гра	Хоча в деяких джерелах це може позначатися як сюжетна гра, цей тип діяльності є більш примітивним і вимагає нижчого рівня сформованості когнітивних операцій.

IV. Проба «Ляльковий будиночок» для оцінки сформованості елементарних ігрових дій

Для визначення рівня сформованості гри рекомендується використовувати пробу «Ляльковий будиночок».

1. Необхідні матеріали:

- Лялька;
- Ліжечко;
- Ванна;
- Чашечка;
- Унітаз.
- *(Див. також візуалізацію ігрової діяльності та предметів).*

2. Процедура:

- Спеціаліст бере на себе **роль ляльки.**

- Спеціаліст промовляє бажану дію, наприклад: **«Я хочу спати/пити/писати. Уклади мене спати»**.
- Далі фахівець спостерігає за діями дитини.

3. Мета та особливості проби:

- Ця гра **не є сюжетною**.
- Вона дозволяє **перевірити сформованість елементарних ігрових дій**.
- Навіть якщо у дитини **порушене розуміння мовлення**, самі предмети підкажуть їй, що потрібно робити.
- Елементарні ігрові дії, що перевіряються цією пробою, зазвичай **доступні навіть дитині з легким ступенем розумової відсталості**.

V. Рекомендації щодо корекційної роботи

Якщо дитина **не вміє грати** (це може виявлятися як маніпулювання предметами не за призначенням):

- 1. Перший рекомендований фахівець — ігровий терапевт (психолог).**
2. Якщо додатково є **порушення комунікації**, дуже добре працює **методика Dir floortime**. Ця методика ставить ширші завдання, ніж просто навчання грі, але **ігрову діяльність та взаємодію** кладе в основу роботи

ПРОБИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ КОМУНІКАЦІЇ

Ці рекомендації базуються на підходах до діагностики дітей з порушеннями комунікації, зокрема при підозрі на розлади аутистичного спектра (РАС) та порушення сенсорної інтеграції.

1. Теоретичне обґрунтування

1. **Сенсорні порушення та комунікація.** Відомо, що при порушеннях комунікації, включно з розладами аутистичного спектра, практично завжди наявні **порушення сенсорної інтеграції**.

2. **Прояви дезінтеграції.** Сенсорна дезінтеграція може проявлятися як гіпо- або гіперсензитивність (чутливість) за однією або кількома модальностями. Крім того, вона може виявлятися як диспраксія або соматодиспраксія.

3. **Діагностична мета.** Коли на діагностику приходить дитина, яка майже ні на що не реагує, фахівцю важливо зрозуміти, **наскільки вона відчуває своє тіло**, і наскільки вона здатна сама собі допомогти.

2. Діагностична проба (Оцінка готовності до логопедичних занять)

Мета: Оцінити базову тілесну чутливість та готовність дитини до роботи з логопедом.

Процедура:

1. Фахівець бере шишку або кубик.
2. Об'єкт розміщується під футболкою дитини або під штаниною.
3. Далі необхідно спостерігати за реакцією дитини. За потреби, щоб посилити дискомфорт, предмет можна поворушити.

Інтерпретація та рекомендації:

- Якщо дитина **ніяк не відреагувала**, навіть за умови, що предмет поворушили і це спричинило дискомфорт, то вона **однозначно не готова до логопедичних занять**.
- У цьому випадку в рекомендаціях необхідно обов'язково зазначити **консультацію психіатра** та заняття із **сенсорним терапевтом**.

3. Діагностична проба (Підозра на розумову відсталість)

Мета: Зробити висновки про рівень інтелекту дитини при підозрі на середній ступінь розумової відсталості.

Процедура:

1. Можна провести аналогічні маніпуляції, але засунувши досить **великий предмет дитині в кишеню штанів**.
2. Слід врахувати, що дістати предмет із положення сидячи буде досить незручно.
3. За необхідності, перш ніж покласти предмет у кишеню, можна загострити увагу дитини на ньому.

Інтерпретація:

- Спостереження за тим, **як дитина виходить із цієї ситуації**, дозволить фахівцю зробити висновки про **рівень її інтелекту**.

ПРОБА «ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ»

1. Основна Мета Проби

Основною метою проби «Зв'язне мовлення» є перевірка **рівня сформованості зв'язного мовлення та мислення**, без якого неможливе побудова зв'язного тексту.

2. Рекомендовані Матеріали

- сюжетні малюнки та серії сюжетних малюнків

3. Варіанти Проведення Завдання (Від Простого до Складного)

Завдання можна пропонувати у різних варіантах:

Варіант	Процедура	Коментар та Мета
1. Пасивне сприйняття	Спеціаліст розкладає картинки у правильному порядку. Дитина слухає розповідь і відповідає на запитання.	Простий варіант: Запитання озвучується <i>перед</i> розповіддю, щоб дитина могла вловити конкретну інформацію. Ускладнений варіант: Запитання озвучується <i>після</i> розповіді. Це вимагає не тільки уважного стеження за розповіддю, а й запам'ятовування всієї інформації, що можливо при достатньо розвиненому образному мисленні .
2. Сприйняття та відтворення	Діагност просить дитину послухати розповідь і розкласти картинки у правильному порядку . Якщо вдалося, наступний крок — переказування розповіді дитиною.	Увага: Якщо розповідь вийшла майже слово в слово, як у фахівця, це не завжди позитивний знак. Така феноменальна пам'ять часто є супутником психічних порушень , при цьому ініціативне мовлення може бути сильно порушене.

3. Самостійне складання розповіді (Найчастіший)	Спочатку просимо дитину розкласти картинку у правильній послідовності. (Іноді фахівцю необхідно покласти першу картинку, щоб допомогти дитині). Потім дитина по тому, що у неї вийшло, складає розповідь .	Цей варіант найбільш комплексно перевіряє як мислення, так і зв'язне мовлення.
--	---	--

4. Критерії Оцінювання Розповіді Дитини

Під час аналізу розповіді дитини важливо звертати увагу на наступні критерії:

4.1. Звуковимова та Складова Структура

- Звертаємо увагу на звуковимову та **складову структуру слова в ініціативному (вільному) мовленні**. Дитина може добре повторювати за вами, але виявляти порушення у вільній мові.
- У вільному мовленні часто проявляється **стертий ступінь дизартрії**, яку не завжди помічають навіть фахівці.
- Важливо не лише побачити порушення, але й зрозуміти причину.
 - Якщо дитина спрощує складову структуру і при цьому раніше ви бачили складнощі у моторному програмуванні, це може схилити до **диспраксії**.
 - Якщо дитина порушує складову структуру, ніби «проковтуючи» частину слова, говорить слабенько, і тонус знижений, це вказує на **дизартрію**.

4.2. Граматичне Оформлення Висловлювання

Аналізуємо оформлення висловлювання з урахуванням норм морфології та синтаксису:

- **Порушення граматики** може бути спричинене тим, що дитина:
 - Не засвоює систему мови (**моторна алалія**).
 - Важко засвоює нову моторну програму і користується звичною (**артикуляційна диспраксія**).

- Не диференціює звуки, а отже, плутає схожі за звучанням закінчення (**мовленнєва слухова агнозія**).
- Не вистачає мовленнєвого видиху, і вона не договориє закінчення слів (**дизартрія**).
- **Важливо:** На кінець діагностики необхідно не просто констатувати факт «порушення граматичної будови мовлення», але **зрозуміти та пояснити батькам механізм цього порушення**.

4.3. Зв'язність Висловлювання

- Наявність візуальної опори (картинок) полегшує дитині утримання центральної теми.
- Якщо думка все ж таки переривається, а розповідь нагадує незв'язані уривки або включає деталі, не пов'язані з темою розповіді, це може вказувати на **психічні порушення**. У цьому випадку некоректно займатися логопеду без залучення психіатра.

4.4. Використання Лексико-Семантичних Засобів

Хоча цей пункт стоїть останнім, він важливий.

- Набагато важливіше, щоб дитина могла **побудувати елементарні фрази та логічно їх зв'язати між собою**.
- Приблизно з **4 років** дитина вже може збагачувати свою розповідь прикметниками.
- Якщо у **5 років** побудова висловлювання зводиться лише до підмета і присудка (суб'єкт і дієслово), це свідчить про **труднощі мовленнєвого розвитку**.

5. Додаткові Проби на Перевірку Мислення

Для дітей, що говорять, додатково застосовуються проби, націлені на перевірку мислення та встановлення **причинно-наслідкових зв'язків**.

- Завдання «**Виправ помилку в реченні**» (або «**Чи правильно я сказала?**»):
 - «Сонце освітлюється Землею.»
 - «Мама одягла шубу, тому настала зима.»

- «Пішов дощ, тому що пальто мокре.»

- **Завдання «Закінчи речення»:**

- «Тато запізнився на роботу, тому що...»

- «Тато запізнився на роботу, тому...»

Суть проби: Дитині пропонується зрозуміти, чи правильно побудовано речення, і якщо ні — виправити його. Фахівець може придумати власні приклади на встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Аналогія для розуміння: Обстеження зв'язного мовлення за допомогою послідовних картинок схоже на те, як інженер перевіряє роботу конвеєра: недостатньо подивитися, чи вийшов кінцевий продукт (розповідь). Потрібно проаналізувати кожен етап — чи правильно подано деталі (складова структура і граматики), чи всі частини логічно з'єднані (зв'язність), і чи не відбулося збою в основній програмі (мислення), що призвело до дефекту. Це дозволяє точно визначити, чи проблема в самій конструкції (алалія), чи в роботі механізмів (дизартрія/диспраксія).